

På vandet er der ingen grænser

I Flensborg Roklub bruger de fjorden og det danske sprog

Side 33

Tema:
Første
Verdenskrig

Side 7-14

Mød formanden
for Sydslesvig-
udvalget

Side 28

Anmeldelse af Malms
'Menneske igen'

Side 16

GRÆNSEFORENINGEN
for en åben danskhed

TEMA: Første Verdenskrig

Der var næsten lige så mange sønderjyder med i Første Verdenskrig, som der var danskere med i 1864. Udstilling om Sønderjyderne i Den Store Krig på Sønderborg Slot

6

4 Nyt fra grænselandet

5 Leder

Af Peter Skov-Jakobsen,
formand for Grænseforeningen.

6 Sønderjyderne i Første Verdenskrig

Med 'Sønderjyderne og Den Store Krig (Første Verdenskrig) 1914-1918' viser Museum Sønderjylland en enestående samling af genstande i en samlet fortælling om Første Verdenskrig.

12 Danmark mærkede også Første Verdenskrig

700 søfolk i den danske handelsflåde mistede krigen i den uindskrænkede ubådskrig, der var knaphed på mange varer, og Danmarkshistoriens største hær byggede det største forsvarsanlæg på Sjælland.

16 Soldatens frygtssomme liv omsat til smuk og påtrængende poesi.

Anmelder Erik Jensen er begejstret for albummet 'Menneske igen' af MALM. "Der er på ingen måde tale om at lave rædslerne til et skønmaleri. Men vendingerne lyser alligevel ofte af refleksion og begavet poesi", skriver han.

22 Soldaters psykiske skader har præget sønderjyske familier

Efter Genforeningen blev ansvaret for veteranerne et dansk anliggende.

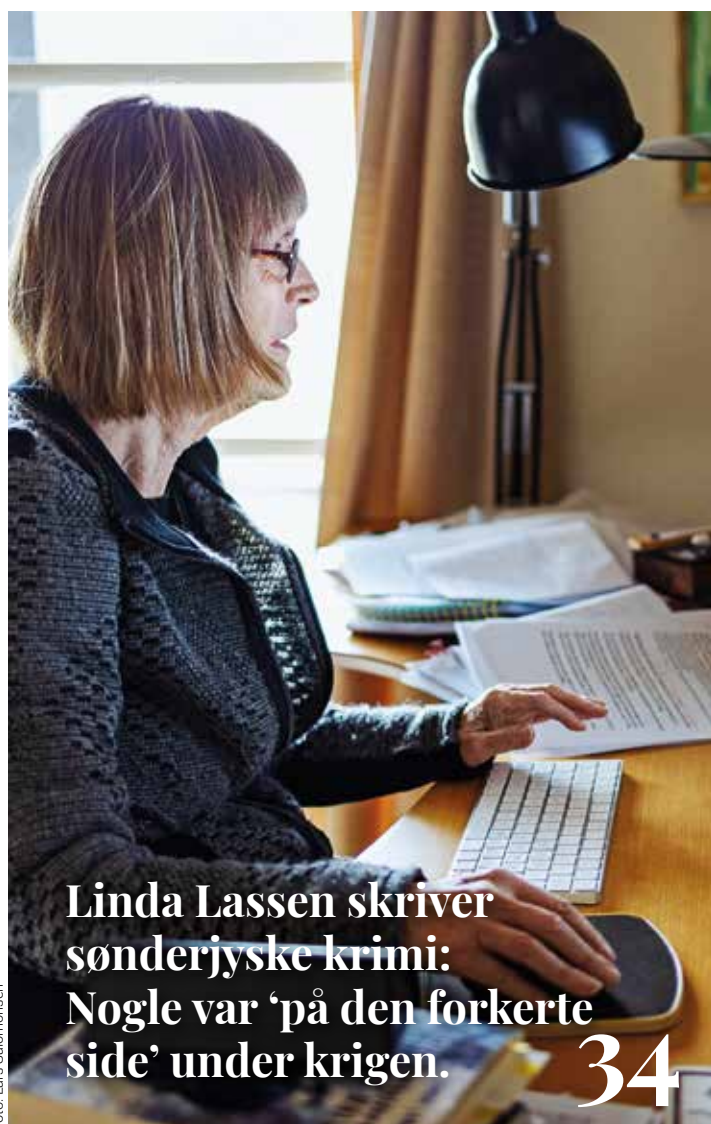
Husk, at du kan lytte til udvalgte artikler fra magasinet Grænsen

www.graenseforeningen.dk/podcast

Foto: Lars Salomonsen

**Linda Lassen skriver
sønderjyske krimi:
Nogle var 'på den forkerte
side' under krigen.**

34

Foto: Alexander Leicht Rygaard/Grænseforeningen

**“Man kan faktisk høre
den unge soldats nervøse
hjerteslag”, skriver Erik
Jensen i sin anmeldelse af
MALM's 'Menneske igen.'
Den Store Krig sættes
i musik igen.**

16

26 Hjælp til veteraner

I dag er der tilbud, som de sønderjyske soldater godt kunne have brugt for 100 år siden.

**28 Sydslesvigerne skal
finde ud af, hvordan
de vil være mindretal i
fremtiden**

Interview med formanden for Folketingets Sydslesvigudvalg, Benny Engelbrecht (S).

32 En grænse sat af folket

Interview med leder af Danevirke Museum, Lars Erik Bethge, om hans bog 'Danevirke – nationalisme, nazisme og forsoning'.

34 Ny grænselandskrimi

Forfatter Linda Lassen tager fat i et uopklaret drab.

**38 Masser af socialt
samvær på dansk**

Alle medlemmer i Flensborg Roklub har berøring med det danske mindretal.

45 Kommentar

Af Hanne Sundin, direktør for Grænseforeningen

**46 Grænseforeningens
nye strategi hedder
'For en åben danskhed'**

48 Tro på fremtiden

Der skal være plads til det lokale fællesskab, mener formanden for Tønder Amts Grænseforening, Marie Stamp.

**53 Det sker i
lokalforeningerne**

**56 Sydslesvig hylder sin
største forfatter**

Willy-August Linnemann har fået mindeplade.

50 millioner til nyt mindretalscenter

A.P. Møller Fonden har bevilliget 50 millioner kroner til Dansk Skoleforening for Sydslesvig. Bevillingen skal gå til etableringen af et nyt mindretalscenter i byen Tarp, der ligger midt mellem Flensborg og Slesvig. De 50 millioner kroner finansierer den første af to bygningsfaser. Første fase omhandler etableringen af et nyt dagtilbud, der skal have plads til knap 100 børn. Anden fase består af en ny grundskole til 150-180 elever med idræts- og foreningsfaciliteter. Faciliteterne skal også være tilgængelige for de øvrige mindretalsforeninger og rumme eftermiddags- og aftenaktiviteter for alle aldre. Skoleforeningen afsøger nu finansieringsmuligheder for anden fase i samarbejde med Sydslesvigsk Forening og Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger.

Husk lige P-skiven

Har du planer om en tur til Flensborg? Så husk at skaffe den korrekte tyske p-skive, så du undgår at få en kedelig parkeringsbøde på 20 euro med hjem i bagagen. Byens parkeringsvagter er nemlig begyndt at håndhæve den gældende lovgivning i højere grad end tidligere, hvor der blev set gennem fingre med danske turister med forkerte p-skiver.

Danske kampvogne i Flensborg

Den danske regering har været i grænsehandlen i Flensborg. Indkøbskurven har dog ikke været fyldt med Nutella, Blå Royal og nøddemix. I stedet har regeringen tilbagekøbt Leopard-1-kampvogne, som det danske forsvar tidligere har ejet, men som nu står hos en virksomhed i Flensborg. Kampvognene er ved at blive istandsat og skal senere på foråret sendes til Ukraine.

VED GRÆNSEN

Hvordan er det at bo i et grænseland?

Berit Nommensen

“Jeg bor i Nibøl i Nordfrisland. Her er jeg født og opvokset, og mine forældre bor her stadig. Men jeg har også boet i Aarhus, Canada, Island, Skotland, Irland og Filippinerne.”

“Med to små børn derhjemme krydser jeg ikke grænsen til Danmark så tit. Men når jeg gør, tænker jeg ikke over, at jeg nu kører ind i Danmark eller omvendt. Jeg kører bare dertil, hvor jeg gerne vil hen.”

“Vores skole er for både det danske mindretal og det frisiske mindretal. Vi er både-og. Men det er der mange, der har svært ved at forstå. Jeg oplever en stigende interesse for frisisk sprog og kultur. Dem, der bliver forældre nu, er mere bevidste om deres frisiske identitet og vil gerne have deres børn i en frisisk skole.”

Berit Nommensen, 36 år, skoleleder på Risum Skole/ Risem Schölj, der er en dansk-frisisk skole. Tidligere aktiv i den frisiske ungdomsorganisation Rökefloose.

Magasinet **Grænsen** nr. 2/2023 85. årgang **Udgiver** Grænseforeningen, Peder Skrams Gade 5, 1054 København K
Ansv. redaktør Poul Struve Nielsen, pn@grænseforeningen.dk, tlf. 2334 5509 **Forside** Lars Salomonsen **Layout** Prik grafisk tegnestue **Tryk** Jørn Thomsen Elbo A/S **Abonnement** Grænseforeningen, info@grænseforeningen.dk, tlf. 3311 3063 **Udgivelsesplan** 2023 nr. 3: 15. juni, nr. 4: 27. august, nr. 5: 25. oktober, nr. 6: 14. december.
Deadline: 3 uger inden udgivelsesdato. Uopfordrede indlæg modtages gerne, dog uden garanti for trykning.
Læs magasinet Grænsen online www.grænseforeningen.dk/grænsen. ISSN: 0903-2223

Af Peter Skov-Jakobsen
Formand for Grænseforeningen

En del af skønheden

Ikke et øjeblik er jeg i tvivl om, at grænser, grænseland og nationalitet vil blive et stort tema i vores daglige politiske debat fremover. Når en krig bryder ud, når en grænse overskrides, når myrderier bliver en del af vores hverdag, melder den politiske debat om grænser sig.

Man spørger sig naturligvis altid, om grænsen ligger, hvor den bør? Kan den trækkes på en mere retfærdig måde, eller er det bare krigens resultat, der bestemmer, hvor grænsen skal være?

Derefter kommer de næste spørgsmål om mindretallene. I følge sagens natur vil der sjældent kun være et. Der vil altid være i hvert fald to. Ofte er der i mange europæ-

Ikke så sjældent gjorde man det så uattraktivt at være mindretal, at menneskene opgav deres oprindelige sprog og kultur og lod sig assimilere, lod sig tvinge ind i flertalskulturen.

Heldigvis er der også fortællinger om, at mindretal blev anset for at være en del af skønheden i et grænseland. Nogle steder var der også et overskud til at spørge sig selv, om der var andre spørgsmål end det nationale – og disse spørgsmål knyttede så mennesker sammen i et fællesskab, der udsprang af forskellige baggrunde.

Jeg ved, at der findes mennesker, der vender det hvide ud af øjnene, når de hører fortællingerne om vores dansk-tyske grænselands historie. De er trætte af at høre, at verden bare skal gøre, som vi gjorde. Den erfaring skal vi bringe med os, når vi fortæller vores historie.

Deres lille protest minder os også om, at det ikke var så nemt endda. Når vi fortæller vores historie om, at fjendskab blev til venskab, bliver vi nødt til hele tiden at minde hinanden om, at vores historie i det dansk-tyske grænseland også er en forsonings historie. Det er en historie, der indeholder mange smertefulde oplevelser. Forsoning sker ikke bare med et knips. Man kan beklage og undskylde en udvikling; men man kan ikke forlange en tilgivelse. Den må vokse frem og blive en del af hverdagen.

Vi skal nok være bedre til at fortælle den svære historie, der ikke bare kunne glemmes. Men det er når de store svigt og skuffelser overvindes, at verden kommer videre, og mennesker ser hinanden som medmennesker igen og ikke kun som fjender. 🧡

“
*Man spørger sig
naturligvis altid, om
grænsen ligger, hvor
den bør?*

iske lande tale om flere mindretal, fordi historien har betydet, at mange nationale mindretal fik en hjemstavn i netop det landområde.

I det 20. århundrede så vi frygtelige løsninger på mindretallene. Nogle blev deporterede til helt fremmede dele af nye lande. Andre blev tvangsflyttet over på den ‘rigtige’ side af grænsen. I de værste tilfælde myrdede man bare løs.

René Rasmussens
forgængere har
indsamlet genstande
fra Første Verdenskrig
siden telegrammet om
mobilisering ankom til
Sønderborg i 1914.

Sønder- jyderne i Første Verdenskrig

Af Poul Struve Nielsen
Fotos: Museum Sønderjylland

Kæmpe udstilling åbner på Sønderborg Slot den 27. april om sønderjydernes deltagelse i Første Verdenskrig. Der er kæmpe forskel på, hvordan historien opfattes i Sydslesvig, i Sønderjylland og i Danmark nord for Kongeåen og på øerne.

Der er en museumsoplevelse af de helt store forude, når Museum Sønderjylland på Sønderborg Slot den 27. april åbner en stor særudstilling: 'Sønderjyderne og Den Store Krig (Første Verdenskrig) 1914-1918'.

Magasinet Grænsen varmer op til udstillingen i denne artikel med en samtale med kurator René Rasmussen om tilblivelsen af den store udstilling på Sønderborg Slot.

Den Første Verdenskrig påvirkede alle danskere, men på forskellig vis.

"Når sønderjyderne siger krigen, mener de altid Første Verdenskrig. Det er interessant, at krigen er så nærværende i så mange sønderjydere kollektive bevidsthed. De ved måske ikke altid i detaljer, hvad en af deres forfædre foretog sig, men de ved meget ofte, at de var med i krigen", siger René Rasmussen, museumsinspektør på Sønderborg Slot. ➡

Tema om Første Verdenskrig

Magasinet Grænsen bidrager med dette tema til fortællingen om Første Verdenskrig og forståelsen af krigens betydning den dag i dag. Krigen aktualiseres bl.a. af den store særudstilling på Sønderborg Slot, udgivelsen af albummet 'Menneske igen' og den Oscar-vindende tyske filmatisering af 'Intet nyt fra Vestfronten'.

Han tilføjer, at både i Danmark og i Tyskland er det den glemte krig. Men det er det ikke i Sønderjylland.

"Danmark var neutralt, så her skete der ikke så meget. Derfor er Første Verdenskrig i en dansk sammenhæng den glemte krig. Det er også en glemt krig i Tyskland, fordi den er blevet overskygget af Anden Verdenskrig. I Tyskland ser man som regel Første Verdenskrig som en optakt til Anden Verdenskrig og en forklaring på, hvorfor nazismen opstod. Så Anden Verdenskrig overskygger Første Verdenskrig. Sådan ser man også Første Verdenskrig i Sydslesvig."

"Men Anden Verdenskrig har ikke fået lov til at overskygge Første Verdenskrig i Sønderjylland, fordi landsdelen i mellemtiden i 1920 var blevet en del af Danmark. Man kan sige, at sønderjyderne deler krigserfaringer med Tyskland (og ikke med Danmark) under Første Verdenskrig, men de deler krigserfaringer med Danmark (og ikke med Tyskland) i Anden Verdenskrig. Derfor husker man i Sønderjylland Første Verdenskrig på en helt anden måde end både i Danmark og i Tyskland. Den fylder meget mere", siger René Rasmussen om baggrunden for udstillingen.

Et samlet billede

Krigen var katastrofal. Så katastrofal, at der stadig er familier, som bærer på de traumer

og tragedier, deres forfædre bar med sig. Er det noget, der præger arbejdet med udstillingen om krigen? Er der særlige hensyn at tage, spørger vi René Rasmussen.

"Det her er en historisk udstilling. Det er noget andet end en mindehøjtidelighed, som der er hvert år i november på våbenstilstandsdagen. På en udstilling skal man undersøge, fremlægge, formidle og stille kritiske spørgsmål. Jeg tror egentlig ikke, at jeg har tænkt mig at tage nogle særlige hensyn. Det er historie, det er en levende historie, og den betyder meget for rigtig mange mennesker."

René Rasmussen har i ni år skrevet om Første Verdenskrig på hjemmesiden 'Den Store Krig'.

"Jeg har kun oplevet positiv respons. Det er egentlig ikke en anderledes historie, vi fortæller i udstillingen, bortset fra at mediet er anderledes. På udstillingen tager vi udgangspunkt i genstande. Og så er det nemmere at sætte en overordnet ramme i en udstilling end på nettet."

"Her kan vi sætte en ramme og spørge: Hvad er Første Verdenskrig egentlig for en størrelse, hvordan begynder og slutter den, og hvordan oplever den enkelte sønderjyde krigen? Det kendetegner den overlevering, vi har fra sønderjyder om Første Verdenskrig, at den er fragmenteret i den enkelte soldats oplevelse. Der er breve og genstande. Der er meget fokus på den enkelte persons erindringer", siger René Rasmussen.

Han nævner, at Kresten Andresens breve, som er sat i musik af Lars Malm på albummet 'Menneske igen', som anmeldes på side 16, er et godt eksempel.

"Det er krigen oplevet af Kresten Andersen. Men nu prøver vi at sætte den overordnede ramme og sige: Her har vi en krig, den foregår på mange forskellige måder. En soldat kan være i ubåd, stå vagt på en strand på Sild. Være i kamp mod britiske tanks. Men vi binder det hele sammen, så det bliver sat ind på rette plads. Så det giver et større perspektiv til den enkelte individuelle oplevelse."

"Hvis du vidste hvor mange gange, jeg har fået spørgsmålet: 'Min far, bedstefar, oldefar, tipoldefar var med, hvordan oplevede han det?' Mit modspørgsmål er altid: Det kommer an på, hvor han var. De fleste steder, hvor der blev ført krig, viser det sig som regel, at der er en sønderjyde et eller andet sted, så det lader sig faktisk gøre at sætte historien om Den store Krig i en overordnet ramme, hvis man lader sønderjyderne være fælles om at fortælle den. Vi tager krigen

som den overordnede struktur, og så lader vi et udvalg af sønderjyder fortælle deres oplevelse af lige præcis dér, hvor de var undervejs”, fortæller René Rasmussen.

Udstillingen får 400 kvadratmeter og 11 udstillingsrum at brede sig på. Så den fylder en hel etage i en fløj på slottet. I omfang er den lige så stor som ‘100 år med Danmark’, den store permanente udstilling fra 2020 om Sønderjylland efter Genforeningen.

Enestående samling

Og udstillingen rummer en samling af genstande, som er fuldstændig enestående i en dansk sammenhæng, for Første Verdenskrig er den enkelte begivenhed, som Museum Sønderjylland har flest genstande fra – flere end fra De Slesvigske Krige.

“Der var langt flere sønderjyder med i Første Verdenskrig end i 1864. Der var næsten lige så mange sønderjyder med i Første Verdenskrig, som der var danskere med i 1864. 80 procent af alle sønderjyske mænd mellem 17 og 45 år var indkaldt. Derfor har vi haft tradition for at indsamle genstande fra Første Verdenskrig. Jens Raben, som blev ansat på museet i 1908 og gik på pension i 1950’erne, var selv med i krigen. Han begyndte på indsamlingen af genstande. Museet kom først på slottet i 1922. Men Jens Raben samlede den første genstand i 1914. Det var telegrammet, der ankom til posthuset den 1. august 1914 og bekendtgjorde, at der var mobilisering den følgende dag.”

“Så samlede han omhyggeligt genstande fra Als og Sundeved de følgende 40 år. Hans efterfølger, Jørgen Slettebo, var også leder i en menneskealder og fortsatte den tradition. Inge Adriansen samlede også, og jeg har også samlet ind, så vi er fire generationer af inspektører siden 1908, der har samlet genstande fra Den Store Krig. Før de sønderjyske museer blev lagt sammen, samlede Sønderborg Slot i hovedsagen fra Als og Sundeved, men for nogle år siden købte vi en stor samling fra en privatmand i Tønder, så vi har nu en fantastisk samling, der dækker hele Sønderjylland”, fortæller René Rasmussen.

Museet har indlånt en lille smule, men der er tale om ganske få genstande.

“For nyligt indviede vi bevaringscentret i Rødekro, og nu er der en anledning til også at vise, hvad sådan et bevaringscenter kan bruges til. Nemlig at trække på samlingerne”, fortæller René Rasmussen.

Ved åbningen er genstandene fordelt i montrere, og der er også digitale formidlinger. René Rasmussen har udvalgt nogle ➡➡

*Mange sønderjyder
blev dræbt i Første
Verdenskrig.*

fortællinger om sønderjyders krigsoplevelser, og museet har fået skuespillere til at optræde på nogle skærme.

“Det er helt autentiske beretninger, og de er meget, meget stærke”, siger han.

Nye vinkler

Museumsinspektøren glæder sig til at lukke publikum ind. Også fordi udstillingen måske vil rokke lidt ved nogle af de opfattelser, der er om sønderjyderne i krigen.

“Der har jo manifesteret sig en grundfortælling, som har meget skarpt fokus på de dansksindede, at de var tvunget med i en krig, som ikke var deres. Og det er heller ikke forkert. Her anlægger vi dog et lidt bredere perspektiv, idet vi også har de tysksindede med. Vi skelner sådan set ikke.”

“Der opstår også for de dansksindedes vedkommende et kammeratskab med tyske soldater ude ved fronten. Når man er derude, og der er nogen, der skyder på en, så kan det godt være, at set i det overordnede perspektiv er franskmænd og briter venner. Men nu skyder de altså på en. Da er man soldat sammen med sine kammerater. Der vil

sikkert være noget på udstillingen, som vil chokere nogle, det vil der nok være. Det må vi tage, som det kommer. Fagligt set kan jeg stå inde for det,” siger René Rasmussen.

Han tilføjer, at også Max Valentiner med. Han var søn af en sognepræst fra Sønderborg, den højest dekorerede sønderjyske krigshelt, og han var tysk. 🇩🇪

Flensburg Avis digital PLUS inkl. tablet og cover

iPad 10.2 eller Samsung Galaxy Tab A 8

Læs Flensburg Avis, når og hvor du har lyst. Få avisen som e-avis samt adgang til alt indhold på www fla de i 24 måneder. Desuden kan du vælge mellem en iPad inkl. cover og en Samsung Galaxy Tab A 8 inkl. cover.

Pris pr. måned 225,- kroner

FLENSBORG AVIS

... vi gør Danmark lidt større

Bestillingskupon

Hermed bestiller jeg Flensburg Avis digital PLUS i mindst 24 måneder til en abonnementspris af 675,- kroner pr. kvartal. Når beløbet for første kvartal 675,- kroner og ved iPad engangsbetalingen på 750,- kroner er indgået hos Flensburg Avis samt fortrydelsesretten på 14 dage er udløbet, bliver tabletten sendt til mig.

Efter bindingsperioden på 24 måneder fortsætter abonnementet automatisk til den ordinære abonnementspris på Flensburg Avis digital PLUS på pt. 447,- kroner pr. kvartal.

Navn / Fornavn

Gade

Postnr.

By

Telefon

E-mail

Dato

Underskrift

Jeg er indforstået med, at Flensburg Avis kontakter mig for at orientere mig om services, relevante oplysninger og tilbud. Denne samtykkeerklæring kan til enhver tid tilbagekaldes. Alle informationer under fla.de/impressum

- ☐ Kontakt mig pr. mail
- ☐ Kontakt mig pr. brev
- ☐ Kontakt mig telefonisk
- ☐ Kontakt mig pr. newsletter

HUSK
kryds og
underskrift

Jeg vælger en:

- ☐ iPad 10.2" WiFi 64 GB inkl. cover
- ☐ Samsung Galaxy Tab A 8 WiFi 32 GB inkl. cover

Send kuponen til:

Flensburg Avis, Postboks 70, 6330 Padborg

Underskrift

Danmark mærkede også Første Verdenskrig

Af Poul Struve Nielsen

Fotos: Alexander Leicht Rygaard/Grænseforeningen

Hverdagslivet ændredes, der var angst for angreb fra Tyskland, Danmark har aldrig haft så stor en hær, og Danmarkshistoriens største militære anlæg blev bygget for at forsvare København. Det viser Første Verdenskrigsmuseet på Mosede Fort

Den højst dekorerede sønderjyske krigshelt Max Valentiner, som var tysker, er også med på Museums Sønderjyllands store udstilling om Den Store Krig på Sønderborg Slot. Han blev næppe set som nogen stor helt i Danmark efter Genforeningen i 1920.

Han var ubådskaptajn, og de tyske ubådes rolle i krigen er også med på den permanente udstilling på Første Verdenskrigs-museet Mosede Fort, der ligger på den københavnske vestegn. I 1917 erklærede Tyskland den uindskrænkede ubådskrig, og Max Valentiners ubåd har også sænket neutrale, danske skibe. Han frasagde sig også siden frivilligt den titel som æresborger i Sønderborg, han havde fået i 1917.

“Danmark var måske nok neutralt, men hvis ikke samfundet skulle bryde sammen, var vi stadig nødt til at handle med omverdenen. 220 danske handelsskibe blev sænket af de tyske ubåde, og 700 danske søfolk mistede livet. Briterne brugte flåden til at lave en blokade af Tyskland og Østrig-Ungarn, dvs. hele Centraleuropa. Tyskland svarede igen med ubåde”, siger museumsinspektør Kristian Bruhn, Mosede Fort.

Ved kysten lige ved siden af Karlslunde S-togsstation ligger fortet, som i 1914 blev bygget for at forsvare hovedstaden, hvis Tyskland ➡

Museumsinspektør Kristian Bruhn viser en planche med Danmarkshistoriens største forsvarsværk, Tunestillingen, der skar tværs gennem Sjælland.

skulle angribe Danmark. I dag rummer fortet et museum om Første Verdenskrig. Museet skildrer, hvordan Første Verdenskrig satte sit præg internationalt, nationalt og lokalt på Sjælland. Her kan man se, hvordan resten af Danmark oplevede Første Verdenskrig, mens Sønderjylland var tysk. “Første Verdenskrig forandrede alt.

Ikke kun for de sønderjyske krigsdeltagere, men for hele Europa. Der er et tydeligt før og efter den krig – som om verden var en anden, da krigen sluttede”, siger Kristian Bruhn.

Angst for Tyskland

“For Sønderjylland var krigen katastrofal, for Sønderjylland var en del af det krigsførende Tyskland og led under krigen som alle andre i kejserriget. Især i kraft af deltagelse på slagmarken”.

“Danmark var neutralt, men det var en svær balancegang, da Danmark ligger mellem Tyskland og England. Nord for Kongeåen var der en udbredt angst for, at Tyskland ville besætte Danmark. Det ville give kontrol med Østersøen og en bedre mulighed for at hindre England i at tage Jylland og angribe Tyskland fra Jylland.”

Mosedes Forts beliggenhed var ikke tilfældig, forklarer Kristian Bruhn:

“Langs kysten mellem Mosede og København er der lavvande, så det vil være meget risikabelt at sætte tropper i land. Ved Mosede og syd for mod Køge er det til gengæld muligt at sejle meget tæt på kysten,” siger han.

Han fortæller, at i tilfælde af et tysk angreb var den danske strategi at trække alle tropper til Sjælland og forsvare hovedstaden.

“Hæren ville hindre landgang på Sjælland. Hvis det ikke lykkedes, skulle hæren trække sig tilbage til fæstningsværkerne ved København. Men udviklingen i militærindustrien havde på få år gjort fæstningsværker forældede. Den tyske kanon Tykke Bertha anvendte i 1914 granater på over 1100 kg. Da Københavns Befæstning blev bygget tyve år tidligere, vejede granaterne kun 15 kg.”

I dag er der ikke spor efter det, men frykten for en tysk invasion førte til opførelsen af Tunestillingen, som skar tværs gennem Sjælland, fra Køge Bugt til Roskilde Fjord.

“Stillingen strakte sig over 20 km fra Mosede Fort til Veddelev nord for Roskilde. Den bestod i skyttegrave med pigtråd. Det var Danmarkshistoriens største militæ-

Verden i brand om Danmarks vugge

Den danske digter Jeppe Aakjær skrev i 1916: “Du puslingland, som hygger dig i smug, mens hele verden brænder om din vugge.”

For Sønderjylland, som var faldet for vuggen og hørte den brændende omverden til, var krigen katastrofal. I Danmark tjente gullaschbaronerne fedt på krigen, mens de lavtlønnede kæmpede med dyrtid.

I april åbner Museum Sønderjyllands store udstilling ‘Sønderjyderne og Den Store Krig’. På Mosede Fort kan man i den permanente udstilling få indtryk af, hvordan Første Verdenskrig også skabte en del turbulens i den danske vugge, mens verden brændte om den.

re anlæg. Sjællands Dannevirke blev det kaldt”, fortæller Kristian Bruhn.

Regeringen indkaldte den såkaldte sikringsstyrke. 65.000 mand var indkaldt i januar 1915. 50.000 på Sjælland. Det var den største hær i Danmarkshistorien. Der har aldrig været så mange mand i hæren som under den radikale forsvarsminister P. Munch.

“På Mosede Fort var der 95 soldater indkvarteret. 40 mennesker sov i køjer i hver ende af fortet. Fortets chef, Kaptajn Bang, læger og andre havde bedre vilkår. Der var pissoir og latrinbygning udenfor, og der var kolde brusebade. Fra 1916 var der varme brusebade. Der var elektriske pærer og ikke petroleumslamper. Soldaterne holder vagt i fire og et halvt år, men krigen kom ikke”.

Husholdningerne ændres

I hverdagslivet skete der også forandringer. Madpriserne steg voldsomt. Bare de første dage af august 1914 steg priserne med 30 procent. Inden der var gået en uge, var det forbudt at føre korn, kartofler, mel og gryn ud af landet ifølge Mosede Forts hjemmeside ‘Danmark 1914-18’, som af gode grunde har undertitlen ‘på kanten af krig’.

For krig blev der ikke i Danmark. Men som vi også mærker i dag, så griber krigen også ind i hverdagen i nabolandene, og for småstaten Danmarks vedkommende blev det ikke bedre af, at krigen var mellem stormagtsnaboerne, Tyskland, og den største handelspartner, England.

Men sådan var Danmarks situation, og

det førte til en række tiltag. I begyndelsen af 1918 opfordrede staten til, at hver husstand skulle holde én gris, som de fodrede op med husholdningsaffald. Der blev endda uddelt fodertilskud til ‘hjemmegrisen’, ‘altangrisen’, ‘familiegrisen’, og hvad den ellers blev kaldt.

Husholdningslærerfaget fik stor betydning. Husholdningslærerinder rejste rundt i landet og lærte husmødrene at lave mad på en ny måde, der bedre udnyttede de knappe ressourcer. Grundlæggeren af Ankerhus Husholdningsskole, Magdalena Lauridsen, opfandt et transportabelt rejsekogebord til brug på kurserne.

Ernæringsrådet blev oprettet i 1917. Der blev lavet dyrtidskogebøger, oprettet folkekøkkener, og den uortodokse læge og ernæringsekspert Mikkil Hindhede vandt lydhørhed for sine nogle år forinden radikale ideer om danskernes kost, og det førte til den første kostpyramide – et koncept, der stadig vinder gehør i form af plakater, man kan købe hos Coop.

“Der var knaphed, og det var hårde tider for den danske befolkning i 1917 og 1918. Men regeringen gjorde en stor indsats for at hindre, at der opstod regulær nød. Man kan godt sige, at de mange nye tiltag blev begyndelsen på velfærdssamfundet i Danmark”, siger Kristian Bruhn.

Efter at krigen var forbi, Tyskland havde tabt, og Sønderjylland kom tilbage, var Første Verdenskrig ikke noget, der fyldte voldsomt nord for Kongeåen. Skyttegravene i Tunestillingen løb gennem god, fed landbrugsjord, så de var hurtigt væk. 🍷

Soldatens frygtsomme liv ved fronten omsat til smuk musik og påtrængende poesi

ANMELDELSE På baggrund af breve og dagbøger fra den sønderjyske soldat Kresten Andresen har Lars Malm skabt et fint og vedkommende album om krigens gru

Af Erik Jensen,
mangeårig musik-
redaktør på dagbladet
Politiken.

MALM: Menneske igen. Musik af Lars Malm, tekst af Lars Malm og Kresten Andresen, produceret og arrangeret af Tomas Raae.

Med et vantro blik i det sårbare ansigt, der ser så ungt og dog så forknytt ud, kigger han ud på os under hjelmen, som på preussisk vis toppes af en spids som på et spyd. På hjelmen står påskriften R 86. Kresten Andresen tilhørte den tyske hær, regiment 86, da han blev dræbt i et af Første Verdenskrigs mest modbydelige slag ved Somme, 25 år gammel.

Men den unge sønderjydes beskrivelser, oplevelser og refleksioner fra en front uden illusioner, men masser af tomhed og gru, lever endnu. Det har de gjort siden Kresten Andresens mor i 1919 udgav nogle sider fra hans dagbøger og de breve, han sendte hjem til familien i Ullerup på Sundeved, fra Vestfronten i bogform. Bogen og de originale skrifter er Lars Malm, der underviser i

historie i HF og er musiker i bandet Nordstrøm, ja, dem med det lige så irriterende som insisterende hit om at sove i 'Berlin', blevet berørt af.

Det kan jeg sagtens forstå, for Lars Malm har mig fra første strofe og tone på det, der er blevet til albummet 'Menneske igen', som naturligvis stammer fra Kresten Andresens egne skrivelser. Man skal være lavet af et andet materiale end mig for ikke at blive ramt langt ind i sjælen af albummets indledning, hvor musikken kommer rullende ind som en tung tåge, ledsaget af slagtojets ildevarslende klirren og tangenter, der trykkes i mol.

Og så synger vokalen ellers med linjerne om et ungt menneske, der rives op fra sine daglige sysler og skriblerier af det brutale budskab om, at han er tvangsindkaldt til at gøre tjeneste i den tyske hær. Kresten Andresen var dansksindet, men blev som mange andre tvunget til at gå i krig for Tyskland.

Der så stille nu/ Kun mine hjerteslag/ Vi skal i krig.... Det var mens jeg skrev/ De allersidste ord/ Om ungdom og vår/ Nu ligger de og kigger/ På mit bord/ Som en verden af i går/ Gud nåde os/ Der skal med

Angsten ligger knugende og lurker i både musik og tekst på albummets fine, første sang. Så er stemningen sat sammen med det over-skud, der præger både Kresten Andresens oprindelige tekster og Lars Malms omskrivninger til sangtekster. Man kan faktisk høre den unge soldats nervøse hjerteslag, så fint tempereret er den musikalske ledsagelse.

En på en gang foruroligende og smuk indgang til et album, der faktisk på forunderlig vis byder noget virkelig godt nyt fra Vestfronten. Det mudrede masse-mord på unge mænd i Første Verdenskrigs skyttegrave er gjort påtrængende aktuelt igen af instruktøren Edward Bergers massivt Oscarbelønnede, nye film, 'Intet Nyt fra Vestfronten', baseret på tyske Erich Maria Remarque klassiske roman. Samt på grund af de igangværende kampe om den ukrainske by Bakhmut, som soldaterne har givet det uhyggelige tilnavn 'Kødhakkeren'.

Ikke just en poetisk beskrivelse af krigens ➡

Lars Malm på guitar og Tomas Raai i baggrunden på bas til koncert med sange fra 'Menneske igen' på Sønderborg Slot

nådesløse logik – dræbt eller bliv dræbt. Det er til gengæld just det, man kan sige om makkerparret Kresten Andresen og Lars Malms samarbejde med godt 100 års afstand. Lars Malm, der bare har valgt at udgive albummet under kunstnernavnet Malm, har ladet sig inspirere af den unge soldats ord fra dengang og frit dannet dem om til nogle overraskende fine og ind i mellem uafrystelige sangtekster. Der er på ingen måde tale om at lave rædslerne om til et skønmaleri. Men vendingerne lyser alligevel ofte af refleksion og begavet poesi.

Musikken er moderne, smidig og elegant elektronisk på en måde, der fremmer det visionære og nærmest filmiske i de smukt glidende melodier. Aldrig anmassende eller banal. Men en passende støtte til de ord, der sendes tydeligt og fint afsted af Lars Malms lyse vokal, som bærer af de vigtige ord, som står helt enkelt og klart mod den musikalske baggrund.

Som det afsvedne korn, der står på marken – helt sort – på den anden sang, hvor observationerne fra (måske) Kresten Andresens originale tekster atter næsten lammer følelserne:

Står vagtpost/ I dejligt solskinsvejr/ Stiller skarpt, min kikkert/ Ser hvad der sker/ I et træ/ Bygger fuglene rede/ En kirke der står/ Med huller i taget.

Sådan står skamskudte bygninger i den afbrændte natur og lider under soldatens blik mod fjendens linjer, hvorfra faren kan komme hvert et sekund og forandre kedsommelige rutiner til den visse, men pludselige død.

Udtrykket i melodi, arrangement og produktion er ensartet hele vejen igennem uden, at det bliver monotomt. For hele tiden ligger soldatens undren og angst over den virkelighed, han befinder sig i, og trænger sig ind på os. Som i sangen med den uhyggeligt sigende titel 'Trommeild', der indledes af et crescendo af trommehvirvler og instrumenter, som hvirvler det musikalske støv op omkring lytteren, mens vores soldat er

Begravet under jord og sten/ Mærker efter begge ben/ De råber at vi mangler mænd/ Tar' spaderne vi graver dem frem.

Det er vitterligt ofte som at være ved fronten. Men vi daler også tankerne bag den, når der er lidt ro til at mærke den evindeligen frygt trænge gennem det også ret kedsommelige liv, som skildres i brevskrivning

og tanker til dem derhjemme. Båret af det fuldt forståelige håb om at blive sig selv igen, blive menneske igen, bare slippe levende derfra, som trænger igennem den kontrollerede musik som et desperat skrig i nattesorte stemninger. Og ind i mellem barokke observationer.

Som i sangen om den faldne 'Kammerat Maritz', der var munter og ikke anede noget om, at en kugle var på vej mod hans hoved.

På kirkegården talte prædikanten/ Så smukt om Gud og himmerige/ Men Maritz var gudsfor nægter.

Ak ja, der findes ingen himmelsk trøst for det skrøbelige liv, når man konstant er så tæt på en meningsløs død for fjendens våben.

Stærkest står de centrale sange 'På bunden af min sjæl' og især den bønfoldende 'Levende herfra', der indledes med taksigelser fra de sokker, soldaten har fået sendt hjemmefra, mens en akustisk guitar med den afklarede ro, som præger hele albummet, sætter stemningen. Desperationen ligger under som et uomgængeligt vilkår eller som der synges:

Hvem ved hvad der venter mig?/ I dette øjeblik der lever jeg/ Og måske der findes kun et svar/ At ingen kommer levende herfra.... Så gør mig dog til menneske igen/ Et menneske, et menneske jeg ka' kende/ Hjertet slår ikke som det skal/ Men uniformen gir' mig intet valg.

Det er ord og musik, som indlysende kan bruges til at gøre undervisningen i for eksempel gymnasiet mere nærværende. Men det er også et album, som fortjener at finde et stort publikum som et svar på den afmagt, mange af os har følt i det år, der er gået, siden Rusland indledte overfaldet på sit naboland. Her er de nye sange om krigens meningsløse gru, hvis formål oftest fortaber sig til stumme spørgsmål for soldaten i teksterne, vi har manglet. 'Menneske igen' er befriende rensset for store ord eller slagsange. Netop derfor er albummet så velkomment og påtrængende.

Tonen er ikke langt fra den, man finder i Kresten Andresens egne ofte dæmpede ord til familien derhjemme, som han tydeligvis ikke ville skræmme. Under sin anden påske på Vestfronten skrev han hjem:

"Det har regnet ustandseligt i Gaar og i Nat, og det er temmelig klat og koldt, saa man har absolut ingen Festfor nemmelse.

Nu har jeg holdt min anden Fødselsdag, og anden Jul og anden Paaske i Felten, det er just ikke opbyggeligt at se tilbage paa.

Til dagligdags gaar den ene Dag som den anden, og man tænker ikke saa meget; men kommer der saadan en Festdag, saa drager Tankerne uvilkaarlig tilbage, og saa bliver man saa underlig tung over den Kendsgerning, at Krigen har varet saa længe, og endnu absolut ikke er tilende”.

Om denne unge mand, Kresten Andresen, virkelig havde overskud til at håbe, som der gøres i den sidste, afrundende sang, at alle lidelserne skal føre til fred, skal jeg ikke kunne sige. Men sangen står som en fin afrunding på et meget anderledes, overraskende godt gennemført og næsten alt for meningsfyldt dansk musikprojekt.

Håbet får lov at stå, mens det afsluttende ‘Krestens tema’ toner ud under kanonernes torden:

*Alligevel vil det vise sig/ Der kom noget godt
Ud af denne krig / Evig fred til evig tid. 🍷*

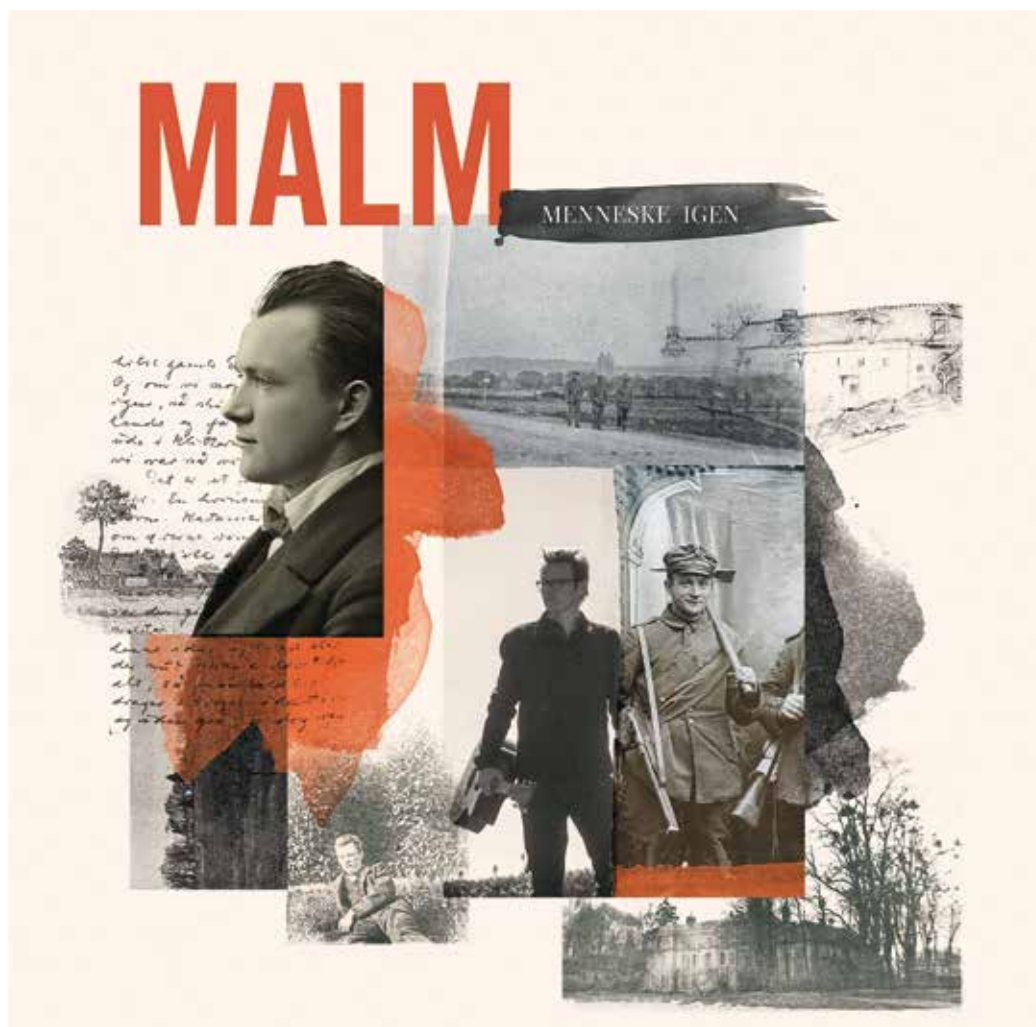

Foto: Alexander Licht Rygaard/Grænseforeningen

‘Menneske igen’ løfter undervisningen i ungdomsuddannelserne

MALM's smukke poetiske fremstilling af brevene i sangteksterne sammenholdt med Krestens oprindelige breve, som også er velskrevne, er oplagte at bruge i undervisningen i både dansk, historie, musik og samfundsfag

af Poul Struve Nielsen

Lars Malm er både historielærer og musiker. Da han brugte Krestens Andresens breve, som den sønderjyske soldat i tysk uniform skrev til sin familie fra Vestfronten under Første Verdenskrig, i historieundervisningen, kunne han ikke slippe dem, og han begyndte at lave sange.

Det endte med dannelsen af gruppen MALM og albummet 'Menneske Igen'. Et album, der her anmeldes som 'velkomment og påtrængende' og roses for smukke melodier og poetiske tekster.

Men samtidig giver 'Menneske igen' en helt enestående mulighed for at inspirere til spændende og vedkommende undervisning i flere fag på ungdomsuddannelserne. Der ligger allerede undervisningsmateriale, som er lige til at bruge, på Grænseforeningens hjemmeside 'ietGrænseland.dk'.

"Det har været spændende at arbejde med kombinationen af undervisningsmateriale og de konkrete sange", siger pædagogisk konsulent i Grænseforeningen, Gunvor Vestergaard.

"Traditionelt vil man bare bruge Krestens breve som kilder, hvilket Lars Malm jo også begyndte med at gøre. Men ved at bruge sangene får man som underviser mulighed for at kombinere undervisningen med noget konkret. Lærerne får en helt enestående mulighed for at give deres undervisning en æstetisk dimension, og det gælder ikke bare i fagene musik og historie, som er de mest oplagte, men også i samfundsfag og dansk", uddyber hun.

Hun tilføjer, at med albummet får underviserne på ungdomsuddannelserne en helt ny mulighed for at arbejde med problemstillingerne om at være soldat og gå i krig.

På Gladsaxe Gymnasium har undervisningsmaterialet været anvendt i musikundervisningen.

"Materialet omkring 'Krestens breve' sat i musik af MALM er et fantastisk forløb til musikfaget. Materialet er, samtidig med at det både er interessant, vedkommende og musikalsk i top, også virkelig gennearbejdet til musikfaget på alle niveauer. Der er virkelig tænkt på musikfagets faglige mål og

identitet. Koblingen mellem både teoretisk og praktisk tilgang er også virkelig gennemtænkt", siger Peter Sjøholm, musiklærer på Gladsaxe Gymnasium.

Men musik er kun et af flere fag, som kan drage nytte af 'Menneske igen'.

"Temaerne er eviggyldige. Det er nogle tanker, som vi alle kan genkende i os selv som mennesker. Det rækker ud over den tid, det er skrevet i. Kresten gør sig nogle tanker, som også er genkendelige og aktuelle for et ungt menneske i 2023. Og Lars Malm opdaterer refleksionerne og giver dem et nyt udtryk, så stoffet bliver anvendeligt i flere fag og indbyder til at arbejde tværfagligt og tematisk", siger Gunvor Vestergaard.

Hun nævner, at man for eksempel kan lave en sociologisk analyse af det at stå i konflikt-situationer. Der er paralleller til nutidige konflikter. Som supplement til undervisningen er det muligt at booke en koncert med MALM. 🎵

MALM og Grænseforeningen

Det var Grænseforeningens lokalforening i Sønderborg, som var arrangør, da MALM havde verdenspremiere på 'Menneske igen' på Sønderborg Slot. Det helt rigtige sted, for det er i Museum Sønderjyllands samling, man finder Krestens Andresens breve. I forbindelse med tilblivelsen af albummet har Grænseforeningen samarbejdet med Malm om det undervisningsmateriale, der er til rådighed eller på vej. MALM vil i den kommende tid spille flere koncerter, hvor Grænseforeningens lokalforeninger står arrangører, ligesom MALM optræder på Grænseforeningens Sendemandsmøde. MALM optræder også i Grænseforeningens telt på Folkemødet i Allinge

Soldaters psykiske skader fra Første Verdenskrig har sat sit præg på sønderjyske familier i generationer

Af Malene Fenger-Grøndahl

Tusindvis af dansksindede sønderjyder deltog på tysk side under Første Verdenskrig, og mange vendte hjem med voldsomme psykiske traumer. Efter Genforeningen blev ansvaret for veteranerne et dansk anliggende, men langt fra alle fik erstatning, og mange måtte kæmpe længe for det. Traumerne kom til at sætte sig dybe spor gennem generationer, siger historiker.

Hovedpine, mavesmerter, søvnproblemer, rystende lemmer, angst, uro, nedtrykthed, selvmordstanker og hallucinationer. Symptomerne hos de sønderjyske mænd, der havde været i krig på tysk side under Første Verdenskrig,

var ofte omfattende og svære at samle i en enkelt diagnose. Det var et mudret og uoverskueligt billede af symptomer, og lægerne var meget i tvivl om, hvordan det

Gruppébillede af sårede soldater fra et lazaret under 1. Verdenskrig 1914-1918. Fotografen hedder Joh. H. Schwiebert. Historien melder ikke noget om de to børn, der er med på billedet.

skulle forstås. Var der tale om hypokondri? Problemer, der var opstået før eller efter krigen? Eller var det lidelser, som var opstået som direkte følge af de oplevelser, soldaterne havde været udsat for under krigen?

Under Første Verdenskrig blev 30.000 sønderjyske dansksindede mænd sendt i krig på tysk side, og mange af dem vendte hjem med alvorlig sår på krop og sjæl. Mens de fysiske skader var til at forstå og forholde sig til, var de langt vanskeligere med det mentale eftervirkninger af krigen. Man kendte dengang ganske vist til fænomenet 'granatchok'. Men lægerne var i tvivl, om dette fænomen skyldtes svag moral hos soldaterne, var afstedkommet af fysiske trykbølger fra granatnedslag eller snarere var en mental eftervirkning efter traumatiske oplevelser af død og ødelæggelse. I Danmark blev det først fra 1920 for alvor en nærværende problemstilling, for efter den nye grænsedragning, hvor Sønderjylland igen blev en del af kongeriget, var krigsveteranerne nu et dansk anliggende, og danske myndigheder skulle nu tage stilling til, hvilke af de tidligere soldater der var berettiget til at modtage økonomisk støtte som kompensation for deres skader.

Væld af symptomer

Derfor oprettede man Invalidenævnet, hvor veteranerne kunne søge om pension. Omkring 6500 mænd søgte om pension på grund af enten fysiske eller psykiske krigsskader, og af dem fik 4000 tildelt en pension. Blev sagen i første omgang afslået, eller var den tidligere soldat utilfreds med omfanget af den tildelte erstatning, kunne han klage til Invaliderrådet, der fungerede som ankeinstans.

"De tidligere soldater kom med et væld af forskellige symptomer, og mange af dem fremstår virkelig ødelagte, når man læser de ofte hundredvis af bilag til hver sag. Det er ikke så underligt, at det har været svært for lægerne at få hold på symptom billedet og vurdere, hvem der havde ret til erstatning, og hvor stor erstatningen skulle være, og mit materiale viser tydeligt, at det nærmest var det Vilde Vesten; om man fik tildelt pension eller ej, afhang meget af den enkelte læge, der behandlede sagen, og hans holdning til krigsskaderne," siger cand.mag. i historie og gymnasielærer på Rysensteen Gymnasium i København, Kasper Nissen. I 2019 afsluttede han sit historiestudie med et speciale om de danske psykiske krigsinvalidere fra Første Verdenskrig og behandlingen af dem.

"Første Verdenskrig har altid været en af mine hovedinteresser, og jeg har altid interesseret mig mere for de enkelte skæbner, og hvordan krigen blev oplevet nedefra, end for traditionel militærhistorie. Efterhånden gik det op for mig, at mens der findes en enorm litteraturmængde om traumer og granatchok i de krigsførende landes historieforskning – især i England og Frankrig, men også i Tyskland – er der nærmest ingen forskning om det i Danmark," siger han.

"Der har hersket en tavshedskultur i Sønderjylland, hvor man ikke talte om det, men tav det ihjel – undtagen i veteranforeninger og andre steder, hvor veteranerne kunne tale med folk, der havde oplevet det samme. Men tavsheden har jo ikke fået traumerne til at

forsvinde, måske nærmest tværtimod, og det har præget ikke kun den generation, der selv oplevede krigen, men også de efterfølgende generationer," siger Kasper Nissen.

Han er opvokset i Sønderjylland og har noteret sig, hvordan krigens traumer har sat sig spor i familieberetningerne.

"Jeg har aldrig mødt en sønderjyde, der ikke kan fortælle om en farfar, farfarens bror, en oldefar eller en anden mandlig slægtning, som var lidt halvskør, holdt sig meget for sig selv, drak for meget og måske tog sit eget liv. I alle familier er der en eller anden skæbne, der kan knyttes til eftervirkningerne af deltagelsen i Første Verdenskrig," siger han.

Hans speciale er skrevet på baggrund af en grundig gennemgang af 40 sager fra Invalidenævnet om veteraner, der søgte om erstatning på grund af psykiske krigsskader. Det er altså nogle af de værst ramte veteraners skæbner, han på den måde får indblik i.

"En del klarede at komme tilbage i arbejde, så de kunne forsørge familien, men for nogle var det ikke muligt, og det er dem, der optræder i Invalidenævnets sagsakter," siger Kasper Nissen.

De 40 sager, han fik adgang til, omfattede omkring 8000 siders dokumenter, som afspejler, at sagsbehandlingen nok kunne virke tilfældig, men også var meget grundig.

"Ofte er der 300 bilag eller mere i hver sag, hvor man har indhentet dokumenter fra hospitaler, hvor ansøgeren har været undersøgt, eller dokumenter, som kan fastslå, om ansøgeren har været det sted, hvor han hævder at være blevet skadet, og om det er sandsynligt, at han kan have været udsat for granatnedslag. De kontaktede gamle soldaterkammerater, overordnede i hæren og tyske hospitaler for at efterprøve ansørgernes beretninger. Det handlede meget om at finde ud af, om der var en sammenhæng mellem lidelsen og krigen, når sådan en sag skulle afgøres," siger Kasper Nissen.

Svært at få erstatning

Der findes ikke mange eksempler på, at danske læger skrev om fænomenet i videnskabelige tidsskrifter, men de har ➡➡

formodentlig kendt til de diskussioner, der foregik internationalt og blandt læger og forskere i lande som England, Tyskland, Frankrig og USA.

“Man har så tidligt som sidst i 1800-tallet begrebet traumatisk neurose, som den tyske

neurolog Hermann Oppenheim introducerer på baggrund af ulykker i industrien. Han brugte udtrykke posttraumatisk, som man også i en periode bruger om krigstraumerne. Men i 1926 bliver det ulovligt at bruge diagnosen i Tyskland, fordi man mener, at det vil undergrave landets økonomiske bæreevne, hvis alle de krigsinvalidere, der har mentale skader, kan få erstatning. I stedet begyndte man at bruge begrebet hysteri, hvilket ikke berettigede til erstatning,” fortæller Kasper Nissen.

I arkiverne fra Invalidenævnet fandt han meget forskellige positioner blandt de danske læger. Mens nogle fuld ud anerkendte de psykiske krigstraumer og betoned, at krigen har gjort enormt sjæleligt indtryk, som man kan blive syg af, er andre mere skeptiske og kræver beviser i form af fysiske skader efter granatnedslag for at anerkende symptomerne som en krigsskade.

“Nogle læger vil meget nødig give erstatning, medmindre det kan påvises, at ansøgeren har fået et voldsomt slag mod hovedet eller noget andet håndgribeligt somatisk,” fortæller historikeren.

Der var som nævnt mulighed for at anke afgørelsen, hvilket ganske mange gjorde.

“En ansøger, der blev afvist i Invalidenævnet, kunne ende med at få 50 % krigsskadeserstatning i Invaliderrådet. Men det kunne også gå den modsatte vej, så en ansøger, der var utilfreds med en tildeling

Sønderjyder led efter Første Verdenskrig

30.000 sønderjyder deltog på tysk side i Første Verdenskrig i 1914-1918, fordi Sønderjylland på det tidspunkt var tysk. Omkring 6000 af dem blev dræbt eller forsvandt under krigen, mens resten vendte hjem. Efter Genforeningen i 1920, hvor Sønderjylland igen blev dansk, blev det den danske stat, der fik ansvaret for de krigsveteraner, der havde psykiske skader fra krigen. De hårdest ramte kunne søge erstatning i Invalidenævnet. 6500 veteraner søgte om invalidepension på grund af enten fysiske eller psykiske krigsskader, og af dem fik omkring 4000 anerkendt en krigsskade og blev tildelt pension. Det vides ikke, hvor mange der fik tilkendt pension på baggrund af psykiske krigsskader, men der var en klar overvægt af tildelinger på baggrund af fysiske skader.

Også flere tusinde krigsenker søgte om økonomisk hjælp. I 1924 kostede udgifter til krigsskadede soldater og enker 1,2 procent af statsbudgettet.

på 30 % erstatning, endte med 10 % efter en ankesag,” fortæller Kasper Nissen.

I materialet fandt han eksempler på ansøgere, der har fået afslag flere gange, og som anmoder om at komme på kurophold på grund af nervøse lidelser.

“Manglen på anerkendelse fyldte helt klart meget for nogle af dem. Der er eksempler på ansøgere, som skriver, at de kan mærke, at de bliver mistænkt for at være simulanter, og som beskriver, hvordan de går i vildelse og er slået helt ud af kurs. Det var skrøbelige mennesker, og et jobafslag eller anden form for modgang kunne påvirke dem dybt, fordi de i forvejen følte sig mistænkeliggjort og misforstået,” siger Kasper Nissen.

I en årrække udgjorde krigsskadeserstatningerne over en procent af statsbudgettet, og det blev debatteret både blandt politikere og læger, hvorvidt veteranernes krigsskader nu også var så alvorlige, som ansøgerne beskrev. Ligeledes blev det diskuteret, om det at tildele erstatning og pension kunne gøre veteranerne passive og fastholde dem i deres sygdomsbillede – en diskussion, som det ifølge Kasper Nissen ikke er svært at finde paralleller til i dagens diskussioner om fx tildeling af førtidspension.

“Man var meget bange for det, man kaldet ‘renteneurose’. At folk blev syge af at få pension, fordi man så fastholdt dem i deres sygdomsforestillinger, og at det kunne forhindre dem i komme i gang med beskæftigelse,” siger historikeren.

I de sager, han har gransket, spiller familien, især veteranernes hustruer, ofte en betydningsfuld rolle, enten fordi de bliver brugt som en form for vidner, der indimellem i lægernes korrespondancer beskrives som mere troværdige end ansøgerne selv, eller fordi hustruerne henvender sig til Invalidenævnet eller sygehusene for at bede dem om at tilkende manden erstatning eller indlægge ham igen – af hensyn til familiens tarv.

“Det siger noget om de konsekvenser, som de psykiske krigsskader havde for familien. Man havde jo ingen effektiv behandling, og man fornemmer ud fra sagsakterne, at det, man i dag vil kalde sekundær traumatisering – altså at de nærmeste omgivelser bliver traumatiseret af mandens traumer – er meget udbredt. Der er virkelig nogle hårde skæbner iblandt,” siger Kasper Nissen. 🍷

Granatchok

Da Første Verdenskrig begyndte, var man helt uforberedt på de psykiske skader, som mange soldater blev ramt af, og i de krigsførende lande så man med mistænksomhed på de soldater, der blev ramt af dem. Man opfattede dem bredt set som kujoner og simulanter. Man begyndte at bruge begrebet granatchok om det fænomen, at mange af soldaterne rystede ukontrollerbart og derudover ikke kunne stå på benene, ikke kunne bruge våben, ikke kunne eller ville spise og var panisk angste for ting som uniformshuer eller støvler. Kun få blev helbredt; de fleste var syge resten af livet. Begrebet blev første gang brugt i England, hvor man kaldte det bombshell disease eller shell shock, fordi man til at begynde med mente, at symptomerne skyldtes, at trykbølgerne fra eksplosionerne havde presset hjernen mod kraniet og dermed beskadiget den.

I alle hære blev en del soldater med granatchok stillet for retten, enkelte endda henrettet, som desertører eller kujoner.

Nogle psykiatere begyndte dog allerede under krigen at interessere sig for de traumatiske hændelser, som soldaterne var udsat for ved fronten for at forstå de mentale konsekvenser heraf.

I de seneste årtier har der været en del diskussion om, hvorvidt man i tilbageblik kan konkludere, at de ramte soldater under Første Verdenskrig, led af det, der siden 1980 er blevet betegnet som PTSD (posttraumatisk stresslidelse), eller om det er umuligt at sammenligne sygdomsbilleder og tilstande på tværs af tid og kultur.

Hjælp til veteraner med psykiske krigsskader har udviklet sig markant

Af Malene Fenger-Grøndahl

For 100 år kunne de sønderjyske mænd, der led under psykiske krigsskader fra Første Verdenskrig, kun få meget begrænset hjælp, og traumerne spredte sig til deres familier. I dag er der udviklet nye behandlingsmetoder og tilbud til de ramte familier. Men der er fortsat mange ting, vi ikke ved om PTSD, påpeger psykolog og historiker

Lægernes viden om det, vi i dag kalder PTSD, var ret begrænset i årene efter Første Verdenskrig, og der var ikke udviklet egentlige behandlingsmetoder, fortæller historiker Kasper Nissen, der har lavet speciale om sønderjyske krigsveteraner fra Første Verdenskrig med psykiske skader.

“Man fokuserede på at afhjælpe symptomerne uden at nogen målsætning om at helbrede eller hele skaderne permanent. Man ordinerede sovepiller og forskellige beroligende midler og brugte beskæftigelsesterapi i form have- eller værkstedsarbejde. Man var meget bange for, at krigsinvaliderne skulle blive fastholdt i deres sygdom, hvis man gav dem fuld pension. Man tænkte, at man kunne forhindre såkaldt ‘rente-neurose’ ved at holde dem beskæftiget,” fortæller han.

I dag, omkring 100 år senere, er der sket meget med synet på og behandlingen af krigsskader, ikke mindst PTSD, forklarer autoriseret psykolog, ph.d. i psykoterapiforskning og siden 2018 klinisk forsker ved Veterancentret, Sofie Folke. Hun arbejder blandt andet med at evaluere de behandlingsmetoder, som veteraner med PTSD tilbydes, når de opsøger Veterancentret for at få hjælp.

PTSD

“PTSD er den eneste diagnose i det psykiatriske diagnosesystem, der altid indebærer en egentlig årsagsforklaring i form af en voldsom hændelse – noget exceptionelt

farligt eller belastende eller livstruende – som er det, der kan forklare symptomerne,” siger hun.

Det kan være en soldat, der har oplevet en vejsidebombe under en udsendelse til Afghanistan, eller har mistet en kammerat i tjenesten. Eller det kan være en række mindre faktorer, der tilsammen har givet et traume. Dårligt psykisk arbejdsmiljø under udsendelsen og belastninger fra barndommen kan også spille ind, forklarer Sofie Folke.

“Dårligt psykisk arbejdsmiljø med mobning kan være meget mere belastende, når du er udsendt i en krigszone, end hvis det finder sted på arbejdsplads, hvor du ikke samtidig er i fare. En opvækst under belastende forhold kan også spille ind på den måde, at kritiske hændelser, der så indtræffer under udsendelsen, giver et voldsommere traume,” siger Sofie Folke.

PTSD-symptomerne omfatter blandt andet flashbacks, hvor veteranen om dagen for sit indre ser billeder af den traumatiske hændelse, så det føles, som om det sker igen nu og her, eller i form natlige mareridt. Desuden udvikler mange traumerelateret undgåelse, hvilket vil sige, at de – ofte ubevidst – forsøger at undgå alle aktiviteter, der sætter følelser og tanker med relation til udsendelsen i gang. Det kan være møder med andre veteraner, film, der fremkalder bestemte følelser, og alle arrangementer, der har med forsvaret at gøre. De bliver typisk også meget belastet af at høre om krig i tv og radio og vil derfor forsøge at isolere sig

yderligere fra indtryk og informationer, når der er begivenheder som evakueringen fra Kabul eller krigen i Ukraine.

Endelig har de PTSD-ramte et konstant forøget alarmberedskab, der betyder, at de altid sikrer sig, at de har styr på udgangene, når de kommer ind i et lokale, og at de ikke bryder sig om at opholde sig på steder med mange mennesker, hvor det kan være svært at overskue, hvad der foregår, eller svært at komme hurtigt væk.

“Det breder sig som ringe i vandet, fordi undgåelsesadfærden efterhånden manifesterer sig på alle mulige områder. Det udvikler sig ofte sådan, at veteranerne trækker sig fra livet – de flytter måske væk fra familien og bor i et sommerhus, hvor de får maden leveret, og de undgår alle former for offentlig transport,” fortæller Sofie Folke.

Behandling med psykoterapi

Behandlingen, som veteranerne tilbydes, er psykoterapi, hvor de trænes i at gå op imod den undgåelsesadfærd, som er en væsentlig del af symptombilledet. Det sker i form af det, der kaldes ‘prolonged exposure’, vedvarende eksponeringsterapi.

“Terapeuten arbejder sammen med veteranen på at gå imod undgåelsesadfærden. Første skridt er, at man hjælper veteranen til at genopleve den traumatiske hændelse ved at lukke øjnene, tænke tilbage og fortælle, hvad der skete. Det er meget hårdt, men det kan hjælpe til, at soldaten opdager, at det er muligt at være i de ubehagelige følelser og bevæge sig ud af dem igen. Det kan også hjælpe på, at den skyld, de ofte føler, kan blive taget ud af ligningen, fordi de kan se, at de ikke kunne handle anderledes, end de gjorde,” fortæller Sofie Folke.

Man arbejder herefter med, at veteranen skridt for skridt begynder at gøre nogle af de ting, han eller hun før har undgået – fx at handle ind i supermarkedet.

“Man kan begynde med at handle ind på tidspunkter, hvor der er få kunder, og så efterhånden også klare at gå ind i et fyldt supermarked. Målet er, at man generobrer nogle af de funktioner, undgåelsesadfærden har frarøvet én – at man kan være sammen med familien igen og få et arbejde,” siger Sofie Folke.

Veterancentret yder hjælp til alle soldater, der har været udsendt på en international mission i mindst 28 dage, og tilbuddet om hjælp og støtte er altså livslangt. Tilbuddet omfatter ikke kun terapi, men også rådgivning om fx omskoling og beskæftigelse samt en række tilbud til veteranernes familier.

Tine Bang Rehmeier er ansat som socialrådgiver i Veterancentret under det område, der hedder rehabilitering og rådgivning, og hvor der er ansat både opsøgende rådgivere, beskæftigelsesrådgivere, familierådgivere og socialrådgivere.

“Min rolle er primært at støtte veteranerne, når de har fået en PTSD-diagnose og har erkendt, at deres skader har indflydelse på både deres privat- og arbejdsliv og på deres generelle funktionsniveau. Vi støtter under den afklaring, der ofte foregår i kommunalt regi, hvor mange er på kontanthjælp, i ressourceforløb eller fleksjob eller førtidspension. Afklaringen kan være lang og svær at navigere i – ikke mindst fordi PTSD medfører koncentrations- og hukommelsesbesvær,” fortæller hun.

I det hele taget er det sket meget på veteranområdet de seneste årtier, vurderer Tine Bang Rehmeier: “Soldaterne har ydet en helt særlig indsats for vores sikkerheds skyld, og det skal anerkendes. Det synes jeg også, at det bliver i kraft af det sikkerhedsnet af hjælp, råd og vejledning, vi i dag tilbyder vores veteraner og deres pårørende,” siger hun.

Historiker Kasper Nissen er enig i, at der er sket meget på veteranområdet i relation til psykiske krigsskader. Men han mener fortsat, at der findes “en form for mistænkelighedskultur omkring krigsskader og psykisk sygdom i det hele taget”.

“Og jeg mener slet ikke, at vi som samfund er færdig med at lave de foranstaltninger, der skal til, når man går med i en krig. Tiden efter Første Verdenskrig med de problemer, der prægede flere generationer, og alle de problemer, der er med psykiske krigsskader i dag, viser hvor utroligt gennemgribende det stadig er for en person og en familie at skulle i krig,” siger han. 🐶

Veterancentret

Veterancentret ligger under Forsvarsministeriets Personalestyrelse og er en del af Forsvarets tilbud til medarbejdere og tidligere medarbejdere.

Veterancentret blev indviet i oktober 2011 – et år efter, at den daværende regering vedtog Danmarks første veteranpolitik, der indeholdt tanken om én samlet indgang for veteraner og deres pårørende i form af et Veterancenter, der dækker hele Rigsfællesskabet.

Et de nytænkende initiativer var Veterancentrets Døgntelefon, som i aften og nattetimerne modtager omkring 700 opkald om året fra veteraner, der har brug for hjælp. Derudover blev der i Veterancentret oprettet et nyt Videncenter, som har til formål at forske og samle ny viden inden for veteranområdet.

Sydslesvigerne skal finde ud af, hvordan de vil være mindretal i fremtiden

Af Poul Struve Nielsen

Foto: Alexander Leicht Rygaard/Grænseforeningen

INTERVIEW Det dansk-tyske grænseområde vokser, og det er en grund til, at grænselandet er vigtigt for hele Danmark, siger formand for Folketingets Sydslesvigudvalg, Benny Engelbrecht (S)

Det er en politiker med indsigt i forholdene i grænselandet og i Sydslesvig, der har afløst Enhedslistens Christian Juhl på posten som formand for Sydslesvigudvalget. Socialdemokraten Benny Engelbrecht er udover at være tidligere skatte- og transportminister også tidligere formand for Sydslesvigudvalget.

Det var han fra 2011 til 2014. Nu er han tilbage i en central rolle for forholdet mellem den danske stat og det danske mindretal i Sydslesvig. Han har boet i Sønderjylland i 30 år, er valgt i Sønderborgkredsen og interesserer sig for udviklingen i grænselandet. Det mener han i øvrigt, at hele Danmark har god grund til at gøre.

“Man skal først og fremmest interessere sig for grænselandet, fordi alle grænselandsere er interessante og indeholder en kulturel udveksling. Og over et 10-års perspektiv vil vi jo opleve, at det, vi opfatter som den naturlige sammenhæng mellem Danmark og Tyskland, kommer til at blive meget større. For i slutningen af det her årti åbner Femern-forbindelsen”, siger Benny Engelbrecht.

Den tidligere transportminister påpeger, at der allerede er omtrent lige så mange, der pendler mellem Danmark og Tyskland som mellem Danmark og Sverige på trods af, at der bor mange flere mennesker i Øresundsregionen. Men når man i fremtiden kan køre med bil og tog fra Lolland til den tyske ø Femern, vil det udvide det dansk-tyske grænseområde betragteligt.

“Det vil betyde, at grænselandet basalt set bliver fordoblet. Et sted mellem 13.000 og 15.000 mennesker pendler mellem Danmark og Tyskland. Og grænseområdet bliver jo ikke mindre af, at man også kan pendle i den østlige del af vores grænseland. Det kan man jo allerede i dag med færgen, men med Femern-forbindelsen vil der være et arbejdsmarked, der bliver endnu større, end det er nu.”

Også sikkerhedspolitisk bliver forholdet mellem Danmark og Tyskland vigtigere.

“Tyskland er en af vores allerstørste handelspartnere, både på import og eksport. På forsvarsområdet har vi historisk set samarbejdet med USA og Storbritannien, som har været vores allierede. Det var

dem, der befriede os. Montgomery befriede Danmark ved afslutningen på Anden Verdenskrig i maj 1945. Men med udviklingen i NATO og med Danmark i det europæiske forsvarssamarbejde, så bliver vores vigtigste samarbejdspartnere Sverige, Norge, Finland og Tyskland.”

Benny Engelbrecht understreger, at når Tyskland laver lige så stort et forsvarsløft som Danmark, så bliver det virkelig markant. Det er en historisk beslutning, kansler Olaf Scholz’ regering har truffet om at investere 100 mia. euro mere om året i det tyske forsvar.

Politiske indflydelse til mindretal

Men tilbage til spørgsmålet om grænselandet og mindretallene.

“Det har en enorm stor betydning, fordi den måde, vi bilateralt med Tyskland har håndteret mindretalsspørgsmål på, jo er forbilledlig. Grænsedragningen er truffet ved en folkeafstemning i 1920. Det har ikke været sådan, at det har været konfliktfrit. Det må man endelig ikke tro. Man kan måske nok med lidt rosende ord betegne det sådan i dag, fordi der er valgt en kandidat, Stefan Seidler, fra det dansksindede parti Sydslesvigsk Vælgerforening (SSW) til den tyske forbundsdag. SSW har været en del af regeringen i delstaten Slesvig-Holsten. Vi har en borgmester, Jørgen Popp Petersen, fra Slesvigsk Parti i Tønder. Og Slesvigsk Parti er repræsenteret i alle fire byråd i Sønderjylland, altså Tønder, Aabenraa, Haderslev og Sønderborg”. ➡➡

Benny Engelbrecht understreger, at man jo ikke skal længere tilbage end til afslutningen af Anden Verdenskrig for at finde eksempler på, at der har været gnidninger mellem mindretal og flertal i Sønderland.

“I 1990’erne, da jeg flyttede til Sønderborg, så man også lidt skævt til det tyske mindretals skoler. Det var ikke velset, at

skal det være mindretal om 100 år? Og det handler jo ikke bare om, hvordan det organiserer sig. Det handler jo ganske enkelt om, hvad det er, der skal definere, at man er et nationalt mindretal. Og det er utrolig vigtigt, at man får gjort sig de overvejelser, får inddraget de kommende, altså de unge generationer, der er nu.”

Benny Engelbrecht mener, det danske mindretal skal spørge sig selv:

”Hvad er det, der skal til? Hvad er det for nogle sproglige krav, man skal stille? Skal man være medlem af nogle bestemte organisationer? Hvad forestiller man sig? Fordi helt grundlæggende har vi jo et princip om, at vi ikke laver sindelagskontrol. Hvis man siger; ‘jeg er en del af det danske mindretal’, helt principielt, så er man det. Det stiller vi jo aldrig et spørgsmålstejn ved. På samme måde stiller vi heller ikke spørgsmålstejn ved, hvis man definerer sig som en del af det tyske mindretal Danmark. Så er man det.”

“Sådan må det være, og sådan må det altid være. Men man må også prøve at gøre sig nogle overvejelser om, hvordan skal det så fungere?”

Han understreger, at som formand for Sydslesvigudvalget vil han ikke blande sig i den proces.

“Det er det sidste, der kommer til at ske i hele verden, at jeg kommer med en løsning på det. Det kommer aldrig til at ske. Jeg vil bare opfordre til, at man i grænselandet gør sig nogle tanker om, hvordan man forestiller sig, at det skal ske.”

“Man må vel sige, at det tyske mindretal i Danmark har været ret strategisk i forhold til at tænke, hvordan det kunne modernisere sig med tiden. Der er man måske lidt mere langtrukken, lidt mere altmodisch i sin tilgang, i det danske mindretal Sydslesvig,” siger Benny Engelbrecht.

Grænseforeningens fremtid

Også Grænseforeningen skal beslutte, hvordan den vil være i fremtiden.

“Det er klart, at også Grænseforeningen skal overveje, hvilken rolle man skal spille i fremtiden. Fordi som i mange andre medlemsdrevne foreningsorganisationer, så må man jo sige, og nu er det ikke for at være sortseer, men hvis man bare laver en lineær fremskrivning, så er der ingen medlemmer af Grænseforeningen om en generation. Så der bliver man jo også nødt til at tænke, hvad for en rolle man skal spille der? I

“

Det danske mindretal skal også tænke i, hvordan det skal være mindretal. Ikke om et eller to år, men hvordan skal det være mindretal om en generation?

nogen gik der. Og så må man jo bare sige, at tingene har ændret sig. Nu er det attraktivt. Der er en netto-tilflytning til de sønderjyske kommuner, især Sønderborg, Tønder og Aabenraa, fordi mange sydfra har så stor en interesse i at bo i Danmark, at man flytter herop. Og det er med til at presse mindretallets institutioner”, siger Benny Engelbrecht.

Men hvad med det danske mindretal i Sydslesvig. Hvorfor mener han, at resten af Danmark skal interessere sig for det?

“Kort og godt kan du jo sige, at Poul Nyrups kloge ord fra årsmøderne i Flensborg i 1999 stadig står ved magt: ‘Så længe I holder fast i os, holder vi fast i jer.’”

“Men det danske mindretal skal også tænke i, hvordan det skal være mindretal. Ikke om et eller to år, men hvordan skal det være mindretal om en generation? Hvordan skal det være mindretal om 50 år? Hvordan

dag kan vi ikke forestille os et grænseland, uden at der også er en grænseforening, som er med til at formidle sammenhængen og grænselandets betydning både nord og syd for grænsen”

“Man må også prøve i hvert fald at afsøge, om man kan lave en parallel udvikling, hvor man stiller det samme spørgsmål for Grænseforeningen, som man kan stille i grænselandet. Altså, hvor er mindretallet om en generation? Og der kan man jo også spørge: Hvor er Grænseforeningen om en generation?”

Igen understreger Benny Engelbrecht, at han ikke kommer til at stille sig op som formand for Sydslesvigudvalget og definere og trække noget ned over hovedet på det hverken det danske mindretal i Sydslesvig eller Grænseforeningen.

“Jeg kommer ikke til at stille andre krav til Grænseforeningen, end at man skal tænke over, hvor man gerne vil være i fremtiden. Og hvilken rolle man skal spille om 10 år, om en generation, om to generationer.”

Ikke et sønderjysk, men et nationalt spørgsmål

Grænsespørgsmålet er en national sag, mener Benny Engelbrecht. Alene som en direkte følge af København-Bonn-erklæringerne fra 1955, hvor den danske og den tyske regering erklærede at ville beskytte de respektive mindretal. Han fortæller om en kollega i folketingsgruppen, som lykønskede ham med formandsposten i Sydslesvigudvalget med ordene: “Sydslesvig, det er jo dine vælgere”.

“Det er en stor folketingsgruppe, så jeg afslører ikke nogen ved at sige dette. Men dermed afslører man jo så, at man ikke forstår, hvad Sydslesvig handler om, herunder at det er jo tyske statsborgere, de fleste af dem. Og det er ikke folk, der stemmer i Danmark. Grænselandsspørgsmål og mindretalsspørgsmål syd for grænsen er jo ikke et sønderjysk spørgsmål. Det er et sydslesvigsk spørgsmål. Så man kan sige, at kan det defineres som grænselandsspørgsmål, skal det defineres som et nationalt spørgsmål.”

“For mig er det et nationalt spørgsmål. Fordi vi har en grundlæggende forpligtelse på baggrund af en aftale, som vi har indgået med Forbundsrepublikken Tyskland om, hvordan vi håndterer nationale mindretal. Og pointen med nationale mindretal er,

at sandsynligheden for, at de forsvinder, er utrolig lille. Der er faktisk en rigtig stor sandsynlighed for, at så længe man holder hånden under muligheden for at kunne fastholde nationale mindretal, så vil de også blive ved med at være der. Og grænsen kommer ikke til at flytte. Så det ligger fast. Og derfor, når vi har den gensidige forpligtelse, som vi har haft siden 1955, så er det et nationalt spørgsmål. Og derfor er det også så vigtigt, at man forstår det.”

“Og derfor har jeg blandt andet selv taget initiativ til sammen med Folketingets formand, at vi skal klæde nyvalgte folketingsmedlemmer på til at forstå, hvad det der med grænsen egentlig er. Og det handler selvfølgelig både om, hvad der sker i Sydslesvig, men det handler også om, hvad der sker på denne side af grænsen. Så man forstår vigtigheden af, at den grænse, som vi har i dag, er truffet på baggrund af demokratiske beslutninger.”

Krige og konflikter

Benny Engelbrecht mener også, det er vigtigt at huske at se tilbage på nogle tider, hvor der har været voldsomme konflikter, og hvor nationalisme har skilt folk.

“Der har været krig flere gange og den tyske besættelse. Det gør jo ikke noget godt ved fællesskabet. Det har været en lang vej til den fredelige sameksistens i dag. Jeg husker jo selv, hvordan Hinrich Jürgensen, som formand for det tyske mindretals organisation Bund Deutscher Nordschleswiger (BDN), stillede sig op til 100 året for Genforeningen og undskyldte for den måde, mindretallet opførte sig på i forbindelse med den tyske besættelse. Han gik jo nok også længere og videre, end de fleste i det tyske mindretal havde været forberedt på, at man ligesom skulle gå efter så lang tid. Og man kunne sige, at nu har vi lagt det bag os.”

“Det havde han ikke behøvet. Men efter min mening har det jo været noget af det, der også har været med til at understrege, hvor moderne man også tænker i det tyske mindretal. Altså igen, man tænker der også i, hvordan man ser ud om en generation eller to generationer for den sags skyld. Og netop også den her regionale opfattelse af sig selv. Den regionale identitet. Altså, man taler tysk, man taler dansk og man taler sønderjysk. Det understreger de igen og igen, at man er tresproglige og ikke tosproglige”, slutter Benny Engelbrecht. 🍷

En grænse sat af folket

Af Poul Struve Nielsen

Foto: Alexander Leicht Rygaard/Grænseforeningen

INTERVIEW Historien om Danevirke er fortællingen om et dansk-tysk farvel til at bruge historiske argumenter til at gøre krav på områder, som man har gjort i grænselandet og i Ukraine under Anden Verdenskrig og i dag

I sin bog 'Danevirke – nationalisme, nazisme og dansk-tysk forsoning' kommer Lars Erik Bethge, lederen af Danevirke Museum nær Slesvig, godt rundt om museets betydning som nationalt symbol. En særlig rolle som både helt og skurk spiller en mand ved navn Søren Telling, som i sin tid fik lov at tegne Danevirke, fordi det ofte var ham, der tog imod, når for eksempel en af Grænseforeningens lokalforeninger besøgte Danevirke på en udflugt.

“Søren Telling har jo været en national myte, kan man nærmest sige. En legende efter Anden Verdenskrig, fordi han sagde, at han havde reddet Danevirke, og fordi han var den, der tog imod danske gæster på Danevirke i ganske store tal. Og han var den, der kæmpede for Danevirke. Så han har spillet en stor rolle for de grænselands- og nationalbevidste kredse i Danmark”, siger Lars Erik Bethge.

Kan du karakterisere ham lidt nærmere som person? Han har jo været en meget sammensat personlighed, som har haft en stor national bevidsthed.

“Han har haft en stor national bevidsthed, der så i 30'erne blev til en nationalsocialistisk bevidsthed, som så engang i 40'erne igen var en national

bevidsthed. Han har været en forholdsvis kolerisk type, men han har også været en meget farverig type, der har kunnet fortælle utrolig flotte historier.”

“Han har så ikke altid holdt sig til sandheden i de historier. Men han har været en gudsbenådet fortæller, som på den måde har kunnet imponere en hel masse mennesker.”

Han var jo ikke uddannet arkæolog, men han har betegnet sig som arkæolog. Hvad har hans arkæologiske virke været?

“Søren Telling har været medhjælper for den arkæologiske fredningsmyndighed i Slesvig-Holsten. Og som sådan har han medvirket i udgravninger. Det betyder ikke, at han på noget tidspunkt har været arkæolog, men at han har arbejdet inden for det her arkæologiske felt. Han var ved fronten med de tyske tropper. Søren Telling har så, i og med at han arbejdede for arkæologerne i Slesvig-Holsten, fået den opgave at tage med tyske arkæologer til Ukraine med sine chefer og foretage røveriske udgravninger der.”

“Man ville bevise, at Ukraine havde en germansk fortid, og at det var helt legitimt, hvis Tyskland indlemmede landet. Det hænger simpelthen sammen med, at nogle af de førende, ledende nazistiske arkæologer i Tyskland netop kom fra en organisation, som Søren Telling stod i forbindelse med.”

“På den måde har han deltaget i noget, man kunne kalde en krigsforbrydelse derovre, men som han selv har fået digtet om til en meget anderledes heltehistorie senere. Sammenhængen er, at han kommer i tyske arkæologiske kredse, han bliver del af den tyske arkæologi, men på grund af sin danske

Danevirke er Nordens største fæstningsanlæg. Det blev benyttet og udvidet fra jernalderen til middelalderen over et tidsrum på ca. 700 år. Desuden blev det brugt af den danske hær i 1800-tallet. Siden år 2018 er Danevirke UNESCO-verdensarv sammen med det vigtige vikingehandelscenter Hedeby. Danevirke Museums besøgscenter fortæller om byggeriet, den omskiftelige historie og den store nationale og mytologiske betydning.

Lars Erik Bethge har skrevet en spændende bog om Danevirke under og efter Anden Verdenskrig.

af Grænseforeningen har mødt ham ved Danevirke og beundret ham. Beundringen er så blevet pillet af, da man fandt ud af, at han havde en fortid i det danske nazistparti, og at han havde deltaget i ting under krigen for tyskerne, som ikke var rene i kanten.”

Kan du uddybe det med nationalisme, nazisme og forsoning. Hvordan kommer så forsoning ind i billedet?

“Forsoningen kommer ind på den måde, at arkæologerne altid har vidst, at vi har med en fælles kulturarv at gøre. Der har også efter 1864 været tæt samarbejde mellem de slesvig-holstenske arkæologer og dem på Nationalmuseet. Og i takt med, at man er gået væk fra at bruge forhistorien som argument for et historisk krav, her i vores område i hvert fald, så har man også snarere kunne blive enige om, at det her er en fælles kulturarv, vi skal tage vare om.”

“Og det er jo ikke noget, der er naturligt. Det er jo også et produkt af det her særlige dansk-tyske samliv oven på folkeafstemningen i 1920, at vi er nået så langt i det her. Hvis man ser på Putins krig i Rusland i dag, så er det jo stadig med historiske argumenter, at man gør krav på områder i nutiden. Det er noget af det, vi har overvundet i det dansk-tyske grænseland med en folkeafstemning i 1920, hvor det netop var folket og ikke historiske grænser, der afgjorde, hvad området hørte til. Og fordi det er også noget, der er udskifteligt. Tyskerne vil sige, at de har været der i stenalderen, og danskerne er kommet til senere.”

“Det er der også argumenter for, men det bringer os jo ingen vegne. Og det er jo så det, vi har lært i dag. Og i dag er vi stolte af i fællesskab at kunne tage vare om den her kulturarv også sammen med vores tyske partnere.” 🇩🇪

baggrund, bliver han så også del af de kontakter, arkæologerne har til København. Og da SS skal til at grave i Ukraine under Anden Verdenskrig, har de en fordel i at medbringe udenlandske arkæologer fra Holland, og i den sammenhæng bliver Telling så simpelthen deklareret som den danske repræsentant i de her nazistiske udgravninger.”

Hvordan ser man siden hen på Søren Telling?

“Så jeg vil sige, hvis man nu i eftertiden ser tilbage på Telling, så har han i historien om Danevirke og museet Danevirke set i datidens lys været en stor personlighed. Hans fortjeneste set fra i dag er, at han på et meget tidligt tidspunkt gjorde opmærksom på, at Danevirke skulle bevares. I lokalsamfundet ved Danevirke kunne man se, at bønder og andre ikke tog nok hensyn til det.”

“Så hans fortjeneste er i høj grad at gøre opmærksom på de skader, der var sket på volden, og at alarmere danske arkæologer, som så via deres tyske kolleger kunne tage affære.”

“Og så er der kommet meget oveni, som er blevet pillet af sidenhen. Hele myten om Søren Telling har også ført til, at mange medlemmer

Lars Erik Bethge: Danevirke – nationalisme, nazisme og forsoning. Danevirke Museum 2022.

Ny grænselandskrimi undersøger historiens stærke kræfter

Af Malene Fenger-Grøndahl
Foto: Lars Salomonsen

Linda Lassen tager i sin nye kriminalroman afsæt i et uopklaret drab på en antikvitetshandler i Sønderborg i 1967. Men det er ikke så meget kriminalgåden som de psykologiske dramaer, der ligger bag, som optager forfatteren. Som tilflytter til Sønderjylland har hun ligesom bogens hovedperson erfaret, hvordan historien på godt og ondt er mere levende i grænselandet end mange andre steder

En midaldrende kvinde, Marie, flytter til Sønderborg og etablerer sig med sit eget rengøringsfirma. Hun bor til leje hos en ældre mand, Robert, der til at begynde med er den eneste i byen, der kender hendes baggrund. Marie skjuler nemlig en dystre historie; hun har i et øjebliks uopmærksomhed kørt et barn ihjel og forsøger nu – efter at have udstået sin fængselsstraf – at skabe sig en ny tilværelse et sted i landet, hvor ingen kender hende, og hvor hun ikke kender nogen.

Men Marie er ikke den eneste, hvis fortid styrer hendes nutid og hendes blik på sig selv og sin omverden. Efterhånden som Marie via sit nye arbejde lærer folk i byen at kende, går det op for hende, at fortiden og dens spørgsmål spiller en stor rolle i den måde, byens indbyggere forstår sig selv og hinanden, og at fortiden på mange måder er mere levende her end andre steder. Uløste konflikter fra verdenskrigenes tid lurer lige under overfladen, og tidligere generationers valg har afgørende betydning for, hvordan nutidige generationer føler sig forpligtet til at handle – og hvilke valg de selv har mulighed for at træffe.

Marie er hovedpersonen i forfatter Linda Lassens nyeste roman, 'Den skyldige'. En kriminalroman, der primært udspiller sig i Sønderborg, hvor hovedpersonen Marie hurtigt bliver involveret i en uopklaret drabssag, som alle i byen kender til og har en mening om. Drabet, som er en virkelig hændelse, fandt sted den 17. februar 1967, da en af Sønderborgs mest farverige og kendte personer, Antik-Andersen blev dræbt i sin lejlighed i Perlegade i centrum af byen. Politiets Rejsehold fra København blev tilkaldt, og et stort antal personer blev afhørt. Der var flere mistænkte i sagen, bl.a. en lokal politibetjent, som siden blev rensset for mistanke, men måtte flytte fra byen på grund af sagen.

Uopklaret drab

Sagen er endnu uopklaret, og der har gennem tiden været mange forskellige teorier fremme om, hvad motivet til drabet på An-

tik-Andersen kan have været. Der er blevet spekuleret i, om det havde at gøre med hans handel med genstande fra krigenes tid, som blev købt af samlere fra begge sider af grænsen, og om der har endda været ideer fremme om, at Antik-Andersens baglokale var centrum for spionage under Den Kolde Krig, og at drabet på ham aldrig blev efterforsket til bunds, fordi efterretningstjenesterne i Danmark ikke ønskede det opklaret. Det er imidlertid ikke så meget selve drabet og opklaringsarbejdet, der har fået Linda Lassen til at gøre historien om Antik-Andersen til afsættet for sin nyeste roman.

“Hverken som forfatter eller læser er jeg særlig optaget af drabshistorier og i udpenslede detaljer om, hvor meget hjernemasse der er flydt ud på gulvet. Jeg er ikke så optaget af hvordan, men af hvorfor. Det spørgsmål, der satte mig i gang med denne roman, var altså ikke, hvordan Antik-Andersen blev dræbt, men hvorfor? Hvad lå der bag – ikke kun det umiddelbare motiv, men også alle de strukturer, der kan føre til, at nogen begår sådan en handling. For hvem er den egentligt skyldige? Er det kun den, der fører drabsvåbenet, eller er det også dem, der har presset drabsmanden ud af samfundet?”, spørger den psykolog- og læreruddannede forfatter.

Nazisympatier, mobning og straf

Undervejs i romanen opdager hovedpersonen Marie, hvordan alle de mennesker, hun lærer at kende, har relationer i deres slægt, som påvirker deres syn på nutiden. Nogle har bedsteforældre eller oldeforældre, som var ‘på den forkerte side’ under Anden Verdenskrig – altså sympatiserede med nazisterne – og nogle har måttet bøde for deres forfædres valg, idet de selv er blevet mobbet og chikaneret. Det gælder for eksempel fire mænd i romanen, der har det til fælles, at deres fædre alle har siddet i Fårhuslejren (i dag Frøslevlejren, red.), den største lejr for landssvigere efter Anden Verdenskrig. De er blevet mobbet i skolen, især af en be- ➡

stemt lærer, og denne udskamning har fået dem til at søge sammen i et stærkt fællesskab og har næret en hævnfølelse, som viser sig at få fatale konsekvenser.

“Det optager mig meget, hvordan vi mennesker i vores ønske om at høre til og være en del af et fællesskab kan komme til at gøre skade på andre og skubbe andre ud. Spørgsmål om svigt og skyld fylder generelt meget i mine bøger, og i ‘Den skyldige’ spiller det en stor rolle, både for Marie, som jo straffer sig selv for den ulykke, hun har været skyld i, og for mange af de kræfter, der er på spil i byen og har haft indflydelse på drabet på Antik-Andersen,” siger hun.

“Desuden er jeg optaget af, hvad den levende historie betyder for vores liv – på godt og ondt – og her er Sønderjylland jo et helt særligt område, fordi historien her er levende på en helt anden måde end andre steder i Danmark. Her har hvert eneste hus en historie, og alle har familierelationer, som er vævet ind i denne historie. Det mærker man meget tydeligt, når man kommer hertil som tilflytter,” siger hun.

Linda Lassen er opvokset på Fyn og har som voksen boet flere steder i landet. Hun har også boet to år i Grønland, og da hun og hendes mand vendte hjem fra Grønland, besluttede de at flytte til Gråsten.

“Min mand stammer fra Vejle, og han ville gerne tilbage til Jylland. Når vi var hjemme fra Grønland, kørte vi lidt rundt i Jylland og kiggede, og jeg fandt ud af, at jeg gerne ville flytte til Sønderjylland, fordi det var det, der mindede mig mest om Fyn, hvor jeg stammer fra. Men jeg vidste stort set intet om grænselandets historie, da vi flyttede hertil i 2009,” siger hun.

Linda Lassen har altså ligesom hovedpersonen i ‘Den skyldige’ oplevet at flytte til en egn, hvis historie hun vidste meget lidt om, og den erfaring har hun brugt i romanen.

“Marie stiller en masse spørgsmål, fordi hun ikke forstår, hvad der gemmer sig under overfladen. Jeg har nok ikke stillet helt de samme spørgsmål, for jeg har i højere grad læst mig ind i Sønderjyllands historie. Men jeg kan genkende hendes følelse af ikke at forstå, hvad der foregik. Ikke nok med at jeg sjældent kendte de personer, folk talte om, men jeg forstod heller ikke de historiske dramaer, der lå bag,” siger hun.

Vandrelærerinden og tysklandsarbejderen

Linda Lassen er uddannet lærer og psykolog, men har siden barndommen vidst, at hun ville være forfatter. I 1997 debuterede hun med en digtsamling, og siden har hun ud-

givet over 40 bøger både til børn og voksne, heriblandt flere historiske romaner, hvoraf nogle tager afsæt i sønderjyske forhold.

Hendes første historiske roman med relation til grænselandet, 'Men sko må jeg ha', udkom i 2014. Den handler om vandre-lærerinden Henriette Gubi og den nationale kamp i Nordslesvig. Nogle år senere kom 'Jens og Marie – en genforeningsroman', som handler om Jens og Marie Jessen, deres ægteskab og deres fælles kamp for at få også Flensborg og Mellemslesvig med til Danmark. Desuden har hun skrevet et par ungdomsbøger om en pige, der ligesom hun selv er tilflytter til Gråsten. Og i 2019 udkom romanen 'Tysklandsarbejderen – Frederiks valg', der tager afsæt i hendes egen farfars historie. Han boede på Als, hvor han drev en bagerforretning. Under den økonomiske krise i 1930'ere gik han konkurs, og han så ikke anden mulighed end at rejse til Tyskland for at få arbejde – i et forsøg på at forsørge sin kone og sine fire børn. Beslutningen fik imidlertid alvorlige konsekvenser for ham og hans familie.

"Jeg kendte ikke til min farfars historie, og først da jeg flyttede til Sønderjylland, begyndte jeg at undersøge, hvad der gemte sig i den. Det gav mig en fornemmelse af, hvilke dramaer denne landsdel gemmer på, og hvor mange nuancer der er i historien, men også hvordan det at vælge danskheden aktivt til har været definerende for sønderjydernes identitet," siger hun.

I arbejdet med sine historiske romaner har Linda Lassen bevæget sig meget rundt i landsdelen på cykel og i bil, for det er vigtigt for hende som forfatter at have været de steder, hendes romaner udspiller sig. Også i arbejdet med 'Den skyldige' har hun lavet meget research. Hun har læst gamle artikler og dokumenter og har talt med den person, der fandt Antik-Andersen død og med flere medlemmer af hans familie.

"Jeg skriver sådan, at det, der sker, kunne være sandt. Det betyder ikke, at alt er sket sådan i virkeligheden, men det kunne være gået sådan til. Jeg gør mig umage med, at historiske detaljer er korrekte, men mon ikke der er nogle lokale læsere, der alligevel kan finde et par fejl og unøjagtigheder. Så håber jeg bare, at de bærer over med mig, for jeg er jo tilflytter," siger Linda Lassen med et smil.

Grænselandshistorien finder vej til bøgerne

Hun tilføjer, at hun først og fremmest opfatter sig selv som forfatter, ikke specifikt sønderjysk forfatter. Derfor skriver hun

ikke kun om emner relateret til grænselandet. Men omvendt er grænselandet så rigt på historier, at det naturligt finder vej ind i hendes forfatterskab.

"Min næste roman kommer til at handle om en af Danmarks tre første kvindelige præster, Ruth Vermehren, og den dødsdømte landssviger Anne Lorenzen og deres venskab. Der er et link til Sønderjylland, fordi Ruth Vermehrens mentor er den første biskop i Haderslev efter Genforeningen, Valdemar Ammundsen," siger hun.

Linda Lassen håber, at læserne vil opleve romanen om mordet på Antik-Andersen som en spændende krimi med psykologiske aspekter, og at den derudover kan inspirere mennesker, der ikke ved meget om forholdene i grænselandet, til at søge viden om Sønderjyllands historie.

"Der ligger et skjult budskab i bogen om, at jo mere vi ved om hinandens historie, kultur, religion og baggrund – både individuelt og kollektivt – jo bedre kan vi forstå, hvorfor andre handler, som de gør, og jo bedre kan vi leve sammen," siger hun. Og tilføjer: "Hel-digvis er det jo i høj grad sådan, hverdagen i grænselandet er. Der kan være en vis skepsis over for 'de andre', når der for eksempel er mange tyskere, der køber huse i Sønderjylland. Men mit indtryk er, at de yngre generationer i mindre grad sidder fast i historien. De har den med sig, men lader sig ikke styre så meget af den." 🍷

Linda Lassen

Født 1948 og opvokset på Fyn. Uddannet lærer og siden psykolog. Har siden 2009 boet i Gråsten med sin mand.

Debuterede som forfatter i 1997 med digtsamlingen Balloner flyver væk.

Har siden skrevet over 40 bøger, både børne- og ungdomsbøger og bøger til voksne.

Har skrevet en række historiske romaner med relation til det dansk-ty-ske grænseland, bl.a. Men sko må jeg ha' (2014) om vandre-lærerinden Henriette Gubi og den nationale kamp i Nordslesvig, Jens og Marie – en genforeningsroman (2019) om Jens og Marie Jessen og deres fælles kamp for at få også Flensborg og Mellemslesvig med til Danmark.

Hendes seneste bog, kriminal-romanen Den skyldige, der tager afsæt i drabet på Antik-Andersen i Sønderborg den 17. februar 1967, er udkommet på forlaget Hoved-land den 10. februar.

Sport i grænselandet

Magasinet Grænsen har fokus på idrætslivet i grænselandet. Denne gang på roning og kajaksport, som sydslesvigere dyrker i både Flensborg og Slesvig.

Masser af socialt samvær på dansk

Af Poul Struve Nielsen
Foto: Lars Salomonsen

De unge medlemmer af Flensborg Roklub er mere interesserede i at have fart på og vende kajakken, mens de ældre nørder med at vedligeholde de gamle flotte robåde, og det foregår alt sammen på dansk og med hygge til

Nyligt fældede træer ligger i skovbunden langs stien fra vejen, som løber bag grænsebutikken Calle og ned gennem skoven til fjorden, hvor Flensborg Roklubs hvide facade vender ud med vandet. Lige ved siden af den tyske naboklub, Flensburger Padelfreunde.

Når man ser ud over fjorden fra klubhuset, ligger Flensborg med havnen til højre. Til venstre ligger Danmark.

Roklubben hører under Sydslesvigs danske Ungdomsforeningers paraply. Klubhuset er bygget i 1935, siden er der bygget til og lavet om, så det efterhånden har fået en vis forfalden charme. Med hjertevarme, skal det tilføjes. For bygningen – og fjorden, som den ligger så smukt ud til – er samlingspunkt for lidt mere end 100 sydslesvigere, fortæller formand for Flensborg Roklub, Lars Christensen. Det er ham, der viser rundt.

“Vi kunne godt bygge til og lave om, men det er et naturbeskyttet område, så bortset fra, at det koster en masse penge, er det også svært at få lov at ændre noget”, siger han.

Alle medlemmer i klubben har berøring med det danske mindretal.

“Det er noget, vi vægter højt. Vi er meget stolte af at være så danske, som vi er. Det er ikke sådan, at vi afviser flertalstyskere, men de går ind i den store masse og må vænne sig til, at sproget er dansk. Hvis de kommer her, er det fordi, de også vil være med i det danske fællesskab. Her kender vi alle hinanden. Vi dyrker ikke bare vores idræt og tager hjem igen. Det at have et rigtig godt fungerende fællesskab betyder meget. Vi har den danske mentalitet, det hyggelige samvær, som ikke er det samme i andre klubber.”

Lars er 28 år gammel og fra Flensborg, hvor han er vokset op i en familie med en dansk far og en tysk mor. Han har gået i danske skoler og er student fra Duborg-Skolen. Siden flyttede han til Danmark og læste til pædagog i Aabenraa. Da han vendte tilbage til Flensborg og fik arbejde i en fritidsklub, fik en ven ham med til kajakroning. Han begyndte at hjælpe ungdomsinstruktøren.

“Jeg tog til Aabenraa og tog et DGI-kursus som havkajakinstruktør”.

Som instruktør kan han se, det er nemmere for børnene at lære, end det var for ham.

“Især kæntringsøvelser er de gode til. Det

tog mig et halvt år at lære at komme op igen efter en kæntring. Børnene gør det spontant. Men jeg hygger mig med det. Nok også fordi jeg til daglig er pædagog”, siger Lars Christensen.

Dansk rugbrødsfrokost

På rundvisningen er vi nået til motionsrummet.

“Det bruges mest om vinteren, hvor der også bliver brugt tid på at sætte bådene i stand. Der er også en sauna. Det er ikke fordi, medlemmerne er bange for det kolde vand, at man ikke er så meget på fjorden om vinteren, for bådebroen bruges skam også til vinterbadning. Og i den forbindelse kan medlemmerne også komme i sauna”.

Robådene opbevares også indenfor. En firer med styrmand, som er klodset op, ser rigtig flot ud med smukt og velholdt træ.

“Det er nogle fine både, vi har. Det koster nemt 20.000 euro for sådan en. Det er de ældre medlemmer, der sejler med dem. De har gode evner, når det kommer til det håndværksmæssige. Så de bliver vedligeholdet rigtig fint. De unge er mest interesseret i at sejle kajak og spille kajakpolo”, fortæller Lars Christensen, som selv tilhører den unge generation i klubben.

“Den yngste af de ældre medlemmer er i slut-fyrerne. De dyrker mest roning. Pensionisterne har mere tid. Når de mødes, bruger de tid på vedligeholdelse. De hygger sig rigtigt og får klassisk dansk rugbrødsfrokost og Gammel Dansk. De yngre medlemmer er til gengæld gode til det tekniske, nogle af dem er ved at opdatere vores hjemmeside lige nu.”

Flest sejler kajak

Den største afdeling i klubben er kajakafdelingen. Der er cirka 60 medlemmer. Der er også børn med i kajakafdelingen.

“De skal helst være 10 år og gå i 3.-4. klasse, og de skal kunne svømme lidt. Der er også nogle vandhunde, for eksempel med forældre, som selv er medlemmer her. De kan være med som otteårige. Vi har også nogle 16-årige. Dem kan man måske overtale til at tage en uddannelse som instruktør eller hjælpeinstruktør. Det er en stor hjælp. Jeg kan for eksempel have mange flere børn med på tur, hvis jeg har hjælpeinstruktør med”.

Mens Lars viser rundt i klubhuset, er vi

stadig i marts måned. Han fortæller, at det er vigtigt, der stadig er aktiviteter for medlemmerne om vinteren. Udover motionsrummet og vinterbadningen er nogle af robådene skilt og samlet igen som del af vedligeholdelsen.

“Lørdag har vi sikkerhedstræning i den store offentlige svømmehal. Så har vi overnatning i klubhuset. Det er de rigtig glade for. Hvis der ikke sker noget i løbet af vinteren, kan det jo være, nogle af medlemmerne mister lysten”.

Klubbens pokalskab vidner om aktiviteter og stævner i sommermånederne.

“Jeg glæder mig snart til, at det bliver lunere vejr”, siger Lars Christensen.

Og vejret bør også være blevet bedre nu. Der har i hvert fald været standerhejsning, siden denne artikel blev skrevet. Efter at standeren er kommet op, har roklubben taget hul på sæsonen. Standerhejsningen er samme dag, som sommertiden starter.

“Endelig – så er det slut med at drømme om smukke dage og lune aftener på den blanke Flensborg Fjord. Vi mødes kl. 13 og gør bådene klar, inden vi tager den første fælles tur ud på vandet. Bagefter er der kaffe og kage”, skriver roklubben på Instagram en dag i slutningen af marts.

“Om sommeren tager 20-30 kajakroere ud på en gang. Og så laver vi mad sammen efterfølgende. Det, at vi hygger, smitter hurtigt af på folk. De tager deres venner med”, siger formanden for klubben.

Det er dog lidt mere krævende at melde sine børn ind i roklubben end at sende dem til boldspil.

“Der er det sikkerhedsmæssige og nogle teknikker. Det betyder, at det kræver noget at komme i gang”.

Også en holdsport

I kajakafdelingen bruger de to slags kajakker, havkajakker og turkajakker. ➡➡

“Jeg glæder mig snart til, at det bliver lunere vejr”, siger Lars Christensen.

“Det er to forskellige modeller. Havkajakkerne er mere robuste til bølger og blæsevej. Turkajakkerne er mere til stille og roligt at sejle længere ture med”, fortæller Lars Christensen og tilføjer, at der også er surf-ski-kajakken og ‘sit on top’, hvor man sidder ovenpå kajakken og ror hurtigt frem.

“Dem har vi købt nogle få af som forsøg, og det skal vi have noget mere af. Det tiltrækker unge, som ønsker action og afveksling. Det er rigtig populært for tiden. Tingene udvikler sig hele tiden. Vi har børne- og ungdomskajakker, og der er en ekstra afdeling: kajakpolo. Almindeligvis er roning og kajak individuelle sportsgrene. I kajakpolo er det fem mod fem, og der er en bold med. Holdet sidder i småkajakker, som vælter rundt, og der er to mål på vandet. Man skal have fat i bolden og spille sammen for at score. Man må skubbe til hinanden. Du bliver helt sikkert våd!”

For at være nok til at dyrke holdsport arrangerer Flensborg Roklub kajakpolo i samarbejde med de tyske naboer fra Flensburger Padelfreunde.

“Vi har fælles træning. Vi får også tyske deltagere på holdene, når vi tager til Danmark og til danske turneringer. Vi har været

i Odense, Aarhus og København. Det var rigtig sjovt. Og vi var med til DM på Ofeliass Plads i København. Det var en kæmpe oplevelse. Der var masser af tilskuere; det var et stort arrangement med boder rundt omkring”, fortæller Lars Christensen.

Pokalerne i pokalskabet er fra kajakpolo.

“Det er ikke fordi, det er så vigtigt at vinde. Vi gør det bare for sjovt”.

Lars Christensen fortæller, at han nyder at tage en cykeltur ned til vandet og sejle ud. I klubregi er der typisk fælles ture til Okseøerne i Flensborg Fjord og Annies Kiosk i Kruså med spisning af de berømte hotdogs. Men turen kan også gå til Lyksborg eller Wassersleben.

Dansk er sproget

Formanden for roklubben har aldrig oplevet, at der er talt andet end dansk på bestyrelsesmødet. Han betragter det desuden som noget særligt dansk, at der er et fladt hierarki i klubben.

“Der er en bestyrelse, men alle medlemmer kan byde ind. Man har en følelse af medindflydelse. Sproget betyder noget. Vi har en del udelukkende dansktalende medlemmer. Men det kræver ikke meget arbejde fra bestyrelsens side at sikre det danske.

Hvis du vil være med her, så kommer det ligesom af sig selv. Vi har også medlemmer fra flertalsbefolkningen, og her har vi en forventning om, at man gør sig umage og kommer ind i det danske sprog, for kurser, træning og medlemskommunikation er på dansk. Vi har også haft medlemmer, som har taget danskkurser.”

I en artikel i Flensborg Avis fra 2022 fortæller Paul Grant, et medlem af Flensborg Roklub, som er ingeniør, er sidst i 50'erne, og er kommet til Flensborg fra delstaten Nordrhein-Westfalen, at han da synes, han er med til at holde liv i det danske og udvide fortællingen om grænselandets historie ved at assimilere ind i det danske og lære sproget.

“Vi er to kulturer, der taler to sprog. Vi er europæere, vi er i EU, vi er, som vi er, og hvor vi er, og derfor skal vi sætte kræfter ind på at forstå naboens kultur og sprog. Det er netop det, jeg gør”, siger han til Flensborg Avis.

Lars Christensen fortæller, at når der kommer forespørgsler fra folk, som for eksempel går langs stranden og bliver interesserede, så må han forklare, at det danske hører med til at være medlem af klubben. 🇩🇰

Roklubben i optagelser til tv-serie

Flensborg Roklub hjalp ZDF i den grænseoverskridende tv-serie ‘Venners død’ med både danske og tyske stjerner

Flensborg Roklub har haft en rolle at spille i forbindelse med tilblivelsen af tv-serien ‘Venners død’ (på tysk ‘Tod von Freunden’). Tv-serien på fire afsnit har Lene Maria Christensen og Thure Lindhardt som de danske stjerner, mens den mest kendte tyske skuespiller er Jan Josef Liefers, som er kendt som professor Boerne i den tyske krimiserie ‘Tatort’ (Gerningsstedet).

Serien er produceret af den tyske tv-station ZDF og blev også vist på DR i 2021.

“Vi arrangerede en fiktiv kajakpolo-turnering, og vi skulle lære nogle tyske skuespillere lidt danske fraser. Jeg og to andre fra klubben var tovholdere på det. Skuespillerne havde aldrig sejlet i en kajak før”, fortæller formand for Flensborg Roklub, Lars Christensen.

Indspilningerne foregik i sommeren 2019, og de tre tovholdere fra Flensborg Roklub var med i tre dage.

Foruden klubbens egne tre medlemmer var der kajakpolo-spillere med fra Hamborg, Kiel og det danske U21-landshold.

“Det var spændende, og vi tjente også lidt penge til klubkassen på det”, fortæller Lars Christensen. ➡➡

Danskheden udfolder sig i foreningslivet

Foreningslivet er et godt rum for, at danskheden kan udfolde sig. Her er der et fællesskab om nogle aktiviteter, som på en god måde giver næring til den danske kultur og det danske sprog

“Man må samles om danskheden. Det gør man bedst, hvis man binder det til enten noget kulturelt eller idrætsligt”, siger Anders Kring, som er direktør i Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger (SdU).

SdU er en paraplyorganisation for foreninger og institutioner i Sydslesvig, som bliver drevet med udgangspunkt i dansk sprog og kultur. I regi af SdU dyrkes snart sagt enhver form for idræt, der er spejder og FDF, musikskole, børneinstitutioner, kultur, madklubber. Det vil svare til at slutte et idrætsforbund, et oplysningsforbund og en spejderorganisation sammen i Danmark, bare i en mindre skala, det danske mindretals størrelse taget i betragtning.

“Man mødes om noget, man har interesse for på en dansk. Man mødes om emnet og danskheden. Det kan være teaterbesøg, kreative sysler, roning, badminton, folkedans. Måske også en læsekreds om Grundtvig”, siger Anders Kring.

Han fortæller, at det at være i en SdU-organisation adskiller sig fra, hvordan det er i en tysk forening.

“Jeg har læst i Kiel og i Danmark. Jeg fik meget mere ud af det i Danmark, fordi jeg ikke behøvede at forholde mig til alt det formelle, og fritiden er mindst lige så vigtig som den tid, der går med skole og arbejde, når det kommer til have et rum for det danske”, siger han og tilføjer:

“Vi har oplevet i idrætsforeninger, at man fik en tysk gejst ind i de danske foreninger. Fordi tyskerne har en speciel gejst. Det gælder Tønning”.

Her henviser Anders Kring til en sag, hvor SdU trak den finansielle støtte til fodboldklubben IF Tønning med den begrundelse, at det ikke var nok at stille et dansk flag i vindueskarmen. 🇩🇰

I hjertet af et åbent Danmark og et åbent Europa

Af Hanne Sundin
Direktør for
Grænseforeningen

På Sendemandsmødet 2023 præsenterer Lars Malm musik til 'Krestens breve'. En sønderjysk soldat i tysk tjeneste, der sendte breve hjem fra Første Verdenskrig.

Teksterne beskriver Europa i krig og beviser sin relevans i dag. Samtidig står de i skarp kontrast til grænselandet, der har afklarede grænser, og hvor flertal og mindretal er gået fra mod hinanden til med hinanden.

Det har Grænseforeningen medvirket til. Og man har i den gennemførte strategiproces kunne høre foreslået, at Grænseforeningen nu har udspillet sin rolle. Eller at Grænseforeningen alene skal informere om fortiden – give lyd til alle Krestener, der var engang.

Dertil må man imidlertid indvende, at ingenting kommer af sig selv.

For nogle år siden ville Landdagen i Kiel nedsætte finansieringen til danske skoler i Sydslesvig. Her blev der i hele Sydslesvig råbt vagt i gevær – Grænseforeningen råbte med. Den rolle skal Grænseforeningen fortsat have.

Vi vil stå vagt om København-Bonn-erklæringerne. Vi vil sikre viden om grænselandets forhold – og ikke kun stå klar hvis rettigheder knægtes – men også med samtiden for øje stille forslag om endnu bedre vilkår.

Det er ikke sydslesvigernes og sønderjydernes egen sag. Grænselandet tegner på en gang den danske historie og spiller en markant rolle i samtiden, hvor naboerne er partnere i et Europa, der var på vej mod åbenhed, men nu er præget af krig.

Grænselandet er i hjertet af Danmark – derfor vil vi også fremadrettet placere grænselandet i danskernes hjerter.

Vi vil levere folkeoplysning og undervisning og sætte spot på og fremme danskheden – som den udfolder sig i mindretallet og i hvert enkelt menneske. Den mangfoldige danskhed. For når vi forstår det fælles i det forskellige – når vi forstår os selv, så kan vi være åbne for samarbejde med andre.

Forudsætningen er, at vi er en folkelig forening understøttet af en professionel administration. Forudsætningen er den frie meningsdannelse oven på demokratiske drøftelser.

Og det er hvad, vi netop har været igennem. Landsorganisationens bestyrelse har i marts vedtaget sin strategi, efter at medlemmerne har drøftet den på lokalforeningsmøder i oktober og februar/marts. Fællesskab er skabt på baggrund af ønsket om modsigelser og meningsudveksling.

Sendemandsmødet vil byde på en musikalsk reminder om væsentligheden af at stå vagt om grænseland og mindretal, og formanden vil præsentere foreningens strategi, der er blevet til i meningers mod og med Dannebrog i vind, og som beviser Grænseforeningens rolle og fremtid.

Velkommen til! 🍷

Grænseforeningens nye strategi hedder 'For en åben danskhed'

af Poul Struve Nielsen

Grænseforeningen vil stå vagt om mindretallenes rettigheder og arbejde for at udbrede interessen for grænselandet og indsigten i, at grænselandets historie og samtidig er hele Danmarks historie og samtidig. Det sker med udgangspunkt i, at såvel danskhed som det danske mindretal findes i mange modeller

Grænseforeningen har fået en ny strategi med titlen 'For en åben danskhed'. Grænseforeningen vil arbejde for at placere det dansk-tyske grænseland i hjertet af et åbent Europa.

Den hidtidige strategi 'Ringe i vandet' løb fra 2015 frem til 100-året for Genforeningen i 2020. På grund af coronapandemien blev strategien forlænget. Men nu har Grænseforeningens bestyrelse vedtaget den nye strategi, som afløser 'Ringe i vandet'.

"I det dansk-tyske grænseland lever man godt og fredeligt sammen. Og det vil Grænseforeningen støtte ved fortsat at bakke op om København-Bonn-erklæringerne", siger Peter Skov-Jakobsen, der er formand for Grænseforeningen.

Med 'For en åben danskhed' vil Grænseforeningen stå vagt om København-Bonn-erklæringerne. Gennem beskyttelse af mindretallene mod blandt andet diskrimination og sindelagskontrol har

erklæringerne, som den danske og tyske regering enedes om i 1955, banet vejen for, at et belastet naboland i det dansk-tyske grænseland har udviklet sig til et respektfuldt samliv mellem de danske og tyske mindretal og flertalsbefolkningerne på begge sider af den dansk-tyske grænse.

Når det hedder København-Bonn-Erklæringerne, er det fordi, Tyskland dengang var delt, og Forbundsrepublikken Tyskland dengang havde hovedstad i byen Bonn.

"Grænseforeningen har stået for det folkeoplysende. Det gør vi stadig, og hjerter sagen er det danske mindretal. Samtidig håber vi fremover at kunne tage små skridt og skabe politisk bevågenhed for grænseegnene", siger Grænseforeningens formand, Peter Skov-Jakobsen.

"At Tyskland er samlet og ikke længere delt er et godt eksempel på, historien ikke har stået stille siden. Belærte af historien ved vi, at pludselig står flammerne højt i et

samfund, og en politisk afledningsmanøvre er desværre forfølgelse og miskreditering af mindretal. I det dansk-tyske grænseland hører den slags heldigvis en fjern fortid til. Men historien viser også, at anerkendelsen og respekten går hånd i hånd med rettigheder, der fremhæver de lige rettigheder for mindretallene i de respektive samfund”, tilføjer han.

‘For en åben danskhed’ løber fra 2023 til 2028. 🇩🇪🇸🇪

Her er strategien i sin helhed:

For en åben danskhed

Grænseforeningen vil:

- Placere grænselandet i hjertet af et åbent Danmark og et åbent Europa.
- Stå vagt om København-Bonn-erklæringerne.
- Skabe bevidsthed om egen national identitet som udgangspunkt for at sætte mangfoldighed på dagsordenen.

Dette opnås gennem, at:

- Oplyse, informere, skabe viden om og forståelse for, hvad danskhed er, herunder hvad det danske mindretal er. Dette skal ske med udgangspunkt i, at såvel danskhed og det danske mindretal findes i mange modeller. Samt at den mangfoldighed i sig selv har værdi.
- Tilvejebringe og kommunikere viden og analyser, der identificerer og belyser grænselandets særlige udfordringer og vilkår, og i forlængelse heraf formulere løsningsforslag, der fremmer forholdene i grænselandet.

Forudsætningen herfor er, at:

- Grænseforeningen er en forening, der gennem arrangementer, videndeling og oplysning samler mennesker med interesse for grænselandet og med indsigt i, at grænselandets historie og samtidig er hele Danmarks historie og samtidig.
- Grænseforeningen er en professionel og moderne organisation, der understøtter og udvikler en landsdækkende, medlemsbåret, national forening af frivillige.

Tro på fremtiden

Tekst og foto: Poul Struve Nielsen

Der skal være plads til både det lokale fællesskab og et stærkt sekretariat i Grænseforeningen. Det mener formanden for lokalforeningen i Tønder, hvor de har et godt samarbejde med Sydslesvigsk Forening i nabokommunen på den anden side af grænsen

Jeg skal lige have hestene ind, så kan vi tale”.

Formanden for Tønder Amts Grænseforening er ved at tage dyrene ind for natten. Det gælder både hestene og kreaturerne. Marie Stamp arbejder som lærer, samtidig med at hendes familie har en besøgsgård, som selvfølgelig ikke kan hedde andet end ‘Stamps gård’, hvor skoleelever og andre kan lære om økologisk landbrug på deres besøgslandbrug.

De har blandt andet haft besøg af en klasse fra Vestermølle danske Skole i Sydslesvig, og på den måde kan de forskellige interesser jo falde sammen for formanden for Tønder Amts Grænseforening. Ja, hele personalegruppen fra Sydtønder Amt, som Sydslesvigsk Forenings (SSF) afdeling lige på den anden side af grænsen hedder på disse kanter, har også været på besøg.

Denne dag er en travl dag for formanden, og aftensmaden er suppe, som let kan varmes op. For lige om lidt står der 110 mennesker og lytter til byens borgmester ude ved Emmerlev Klev. Det er Sankt Peters Aften, ellers som det rettelig hedder her: Pers Awten.

Det er stadig lyst, da vi kører fra Stamps gård ved Skærbæk og sydpå mod Emmerlev. Da vi kommer frem, er det en tidlig, men bælgravende mørk februar aften. Det strømmer til med biler på parkeringspladsen. Det er for sent at se ud over havet, men bålet er i gang og lyser op nede foran strandhotellet.

Der bliver delt sangtekster rundt. Før borgmester Jørgen Popp Petersen fra Slesvigsk Parti holder båltale, synger deltagerne ‘For en fremmed barsk og fattig’, og ordene “skønt, når solen går i hav og farver enge gyldenrøde” lyder næsten som en bøn i den sorte vinternat. I det mindste er vejret mildt og natten lun for årstiden. Flere nævner kulden og den stride blæst året forinden.

“Sidste år var det et ‘grow’ vejr, da var vi nødt til at stå helt oppe, fordi det næsten var oversvømmelse”, siger Marie Stamp.

Så er det borgmesterens tur.

“Pers Awten er jo en frisisk tradition, og sydpå hedder det så ‘Bikebrennen’, og omtrent 60 steder er der Bikebrennen i Nordfrisland og seks steder på Sild. Det er ➡

“Her ved man, hvor vigtigt sammenhold er, og hvad det betyder”, siger Jørgen Popp Petersen.

dejligt, at sådan en tradition kan holdes i hævd, og det er et tegn på, at kultur og tradition absolut ikke behøver lade sig påvirke af, at der kommer en politisk bestemt grænse et sted”, siger Jørgen Popp Petersen, og med et glimt i øjet tilføjer han, at man jo også er en slags friserer her på egnen, fordi friserens geografiske fællesnævner er Vadehavet og marsken.

“Her ved man, hvor vigtigt sammenhold er, og hvad det betyder. For gennem historien så langt som 2000 år tilbage har friserne kæmpet med og kæmpet imod naturens kræfter gennem stormfloder. Naturens kræfter har stor indflydelse her, hvor vi bor og lever”, siger han videre og fortæller, at

årsagen til Pers Awten, eller Bikebrennen, har ændret sig lidt gennem århundreder.

Længsel mod sommeren

“Bålet giver sammenhold og samhørighed. Vi kan måske huske det fra spejdertiden, eller en sommeraften med et bål eller omkring en grill. Pers Awten og Bikebrennen er blevet givet videre gennem rigtig mange generationer. Det blev for få år siden udnævnt til immateriel kulturarv, og det forpligter også til at videreføre den tradition til næste generation”, siger Tønder-borgmesteren videre.

Selv om det ikke blæser og regner som sidste år, så er det heller ikke nogen sommeraften, så straks Marie Stamp har taget over efter borgmesteren og sagt, at vi ses på Hohenwarte til møde, begiver folk sig op på P-pladsen og finder bilerne i mørket ved at klikke på fjernlåsen på bilnøglerne.

Marie Stamp fortæller, at sidste år var det forfatteren Lis Mikkelsen fra Toftlund, der holdt bålet. Året før var det den tidligere Venstre-borgmester fra Tønder, Henrik Frandsen, som nu er medlem af Folketinget for Moderaterne og nyt medlem af Folketingets Sydslesvigudvalg.

Hun deles om opgaver med et par andre nøglepersoner i bestyrelsen.

“I Tønder Amts Grænseforening bestyrelse hjælpes vi ad med at planlægge og stå for arrangementerne”, fortæller Marie Stamp.

Der er ni arrangementer i denne sæson. Og mens der var færre – 50 deltagere – til arrangementet med grønlangkål, end der plejer at være flere, så er der booket til sidste plads ved aftenens arrangement, som er blevet til i samarbejde med Æ Synnøjsk Forening, Lokalhistorisk Forening for Højer og omegn og Tønder Amts Grænseforening. 110 er tilmeldt, og der er kommet nogle ekstra gæster, som man finder et bord til i et tilstødende lokale.

Fremtid

“Jeg tror stadig, Grænseforeningen har en fremtid. Det handler om at lave arrangementer, der kan tiltrække forskellige aldersgrupper. I et grænseland, hvor vi bor, er der behov for at skønne på og værdsætte det gode samarbejde over grænsen”, siger Marie Stamp. Hun tilføjer:

“Den ældste generation af medlemmer er ikke så aktive længere. Vi kan godt lide at arbejde sammen med andre foreninger. I bestyrelsen har vi det seneste år talt en del om fremtiden i Grænseforeningen. Vi mener, der skal være plads til både det

folkelige møde og fællesskaberne i lokalforeningerne og et stærkt sekretariat, som kan hjælpe med større arrangementer”, siger Marie Stamp.

Hun havde stor succes med at skabe interesse blandt de helt unge, da Sigurd Barrett i anledning af 100-året for Genforeningen turnerede med sange og fortællinger om grænselandet.

Lige for tiden er der også flere lokalforeninger, som laver arrangementer med musikeren Lars Malm, der har sat musik til breve og dagbogstekster, som den sønderjyske soldat Kresten Andresen sendte hjem fra Vestfronten i Første Verdenskrig, hvor han blev dræbt som tysk soldat.

Grænseforeningen har støttet projektet og udviklet undervisningsmaterialet hertil. Som så mange andre sønderjyske familier, har Marie samt familie også været præget af Første Verdenskrig.

“Min bedstefar var tvunget med i krigen. Det har vi hørt om som børn. De var fem brødre, og de kom hjem alle sammen. Under krigen var bedstefar to år i skyttegravene, og så blev han bestyrer af en landsby i Frankrig. Den besøgte han igen i 1939. Han havde et godt forhold til indbyggerne, de vidste godt, at han var dansk, og at det ikke var hans krig. Men det har selvfølgelig været en svær balance for ham. Han har ikke fortalt så meget om den hårde tid i skyttegravene. Han ville hellere fortælle om den gode tid i Frankrig”, fortæller Marie Stamp.

Hun husker dog tydeligt det skel, der var i de tidligere generationer.

“Man handlede ikke i de tyske butikker. Vi var med vores forældre til de sydslesvigske årsmøder. Men vi tog aldrig til Tyskland for at handle. Min mor var fra Bering syd for Aarhus, og når hendes familie var på besøg, tog de til Tyskland og handlede. Det syntes min far ikke om.”

Naboer

I Tønder har der altid både levet tyskere og danskere side om side.

“Min generation er nok mere på kryds og tværs end mine forældres generation. Men vi har stadig både det danske og det tyske. Nabogården, hvor jeg kommer fra, er blevet solgt. De nye ejere er også tyskere, og deres børn går i tysk skole. Jeg havde en dansk veninde, som blev gift med en tysksindet. De flyttede til Vejle for at komme væk.”

Hun fortæller, at det med forholdet til de tyske naboer, og det med naboer skal altså tages helt bogstaveligt i Tønder, også har været oppe at vende i lokalforeningen.

“Men det er helt naturligt nu at have fokus på det tyske mindretal i Danmark. Vi er 100 år på afstand af Genforeningen. Det ser vi også på foreningslivet. Før var foreningsaktiviteter adskilt i tyske og danske foreninger. Nu kan man godt lave noget sammen. Min far handlede altid hos den danske bager. Ikke hos den tyske! Det ser vi ikke på i dag. Nu er der arrangementer i gågaden, hvor danske og tyske foreninger står side om side. Sådan skal det være!”

Marie Stamp understreger, at det ikke nytter at blive ved at fokusere på det, der adskiller folk, i stedet gælder det om at være sammen om det, der samler.

“Men det har også været i ufredstider, at man ikke kunne samarbejde. Jeg var legekammerat med naboens datter, som gik på tysk skole. Hun talte dansk til mig og tysk til sin mor. Efter 1920 har det været tilladt at have et mindretal på begge sider af grænsen. Det er jo et sindelag. Man kan ikke tvinge folk. Man har mindretal i hele Europa, hvor de kan lære af den måde, vi har gjort med tysk og dansk”.

På tværs af grænsen

Samarbejdet mellem Tønder Amts Grænseforening og Sydtønder Amts SSF-afdeling gælder også de årlige udflugter.

“Vi har en årlig sommerudflugt sammen, hvor vi på skift arrangerer en tur til Syd- eller Nordslesvig. Sidste år var vi ved Dannevirke, samt en guidet tur på Holmen i Slesvig by. I år skal vi til Kalvø samt til Knivsbjerg med orientering og rundvisning ved Hinrich Jürgensen, formand for Bund Deutscher Nordschleswiger (BDN).”

“Folk skal have lov at have deres sprog og deres sindelag. Man kan ikke tvinge

100 år i maj

Her i foråret den 22. maj fylder Tønder Amts Grænseforening 100 år. Det bliver fejret med en fest på Klægager med fællesspisning og fællessang for foreningens medlemmer. Jens Andresen vil holde festtalen og Rasmus Skov Boring vil lede fællessangen.

19 år i Grænseforeningen

Marie Stamp har været med i Grænseforeningen i 19 år og blev engageret i arbejdet gennem den daværende formand for Tønder Amts Grænseforening, Svend Christiansen, som hun kendte fra det lokale foreningsliv. Siden tog hun over og blev formand efter Jens Andresen, da han blev formand for Grænseforeningens landsorganisation.

nogen til at have en anden nationalitet. Sindelag er den følelse, den baggrund, den hjemstavn, man er født i. Det kommer af ens familie og traditioner. Det sønderjyske sprog er en del af det. To af mine fire børn er flyttet længere væk. Men når de kommer hjem, taler de sønderjysk. Det gør tyskerne også. Vi har det sønderjyske sprog fælles, det er med til at samle os,” siger Marie Stamp.

Men for nu at vende tilbage til arbejdet i lokalforeningen, så synes Marie Stamp, at der lidt mangler, at der kommer nye folk til.

“Den næste generation er mere interesse- ret i det grænseoverskridende samarbejde end i mindretallene. De er mere interesse- rede i, hvad der sker mellem det danske og det tyske end i mindretallet i Sydslesvig. Og det er de unge, der skal arrangere noget for de unge. Det er landsforeningen bedre til, end vi er lokalt. Men de har lavet nogle rigtig spændende arrangementer. Jeg synes også, de er dygtige til at lave noget for skolebørn.”

Fremmedhad skal lægges bag os

“Vi går sammen med andre kulturelle foreninger, når vi laver arrangementer. Sprogforeningen, Norden, historiske foreninger og biblioteket. Andre, der har lyst til fælles foredrag og arrangementer. Vi laver arrangementer både nu og til næste år. Udflytterne arrangerer vi hvert andet år i Danmark, mens Sydslesvigsk Forening i Sydtønder Amt gør det hvert andet år syd for grænsen. Den 22. maj bliver vi 100 år. Da kommer Rasmus Skov Borring til fællessang. Der er jubilæumsmiddag, hvor Jens Andresen holder tale”, fortæller Marie Stamp om de kommende aktiviteter.

På Hohenwarte er vi kommet gennem taler og sang til at få farisæere i kaffekopperne, i aftenens udgave kaffe med rom og flødeskum. Navnet på drikken dateres i en artikel om drikkevaner i Sønderjylland tilbage til 1872, hvor en præst deltog ved en barnedåb opdagede, hvad der var i kaffen og udbrød: ‘Ak, I farisæere!’

En af talerne var igen den tysksindede borgmester Jørgen Popp Petersen fra Slesvigsk Parti.

“Han er et godt eksempel på en sønder-

jyde, der favner bredt. Som han nævnte, er det lige galt at være fanatisk tysk som fanatisk dansk. Vi lever med hinanden, respekterer forskelligheder og danner gode fællesskaber gennem kultur og idræt. Det glædede mig også, at han nævnte Sigurd Barretts nye tekst til ‘Det haver så nyligen regnet’”, siger Marie Stamp om sangen, der ellers førte en del debat med sig.

“Det er en smuk sang, der netop fortæller, at vi skal lægge fremmedhad og krig bag os. Som der står i tredje vers, taler vi sammen kan frygten overvindes, står vi sammen vil lyset bryde frem. Fællesskab skal findes, og freden skal genskabes. Jeg tænker også på fjerde vers: ‘Stormens tid er forbi, drømmene skal slippes fri og sammen går vi på håbets grønne sti’”.

Med tanke på, at det ikke er længere tid siden end 2019, at sangen blev skrevet, tilføjer hun:

“At vi så allerede i 2022, i dag for et år siden, atter skal opleve krig i Europa, er ikke til at forstå”. 🍷

Pers Awten

Man mener, at Bikebrennen eller Pers Awten oprindeligt var et offerbål, man har brændt af. Det har måske været for at fordrive de onde ånder eller fordrive vindene og markere forårets komme. I det 17. og det 18. århundrede var det en storhedstid på øerne og halligerne, når næsten hele den mandlige befolkning tog på hvalfangst og sælfangst ved Grønland. Siden den tid har det så været en hilsen og en afskedshilsen til søfarene, når de er taget ud på de store togter.

DET SKER I LOKALFORENINGERNE

Med mindre andet er nævnt, er arrangementerne gratis og åbne for alle. Se flere arrangementer på www.graenseforeningen.dk.

SYDDANMARK

Faaborg-Midtfyn

25. april kl. 19.30. *Svaninge Skole, Kirkegyden 33, Millinge*. Sangafte-
nen 'Syng dig glad – lutter fynske
fællessange fra Carl Nielsen til Kim
Larsen' ved Birte Fahnøe Lund og
Tyge Mortensen med akkompag-
nement ved Ole Dahl. Tilmelding
og betaling sker på linket [https://
gf-fm.nemtilmeld.dk/2/](https://gf-fm.nemtilmeld.dk/2/). Pris: 50 kr.
(ikke-medlemmer 75 kr.).

Kolding

26. maj kl. 10.00. *Kongeaamuseet,
Jernbanegade 7, Vamdrup*. Cykel-
tur til Hjarup. Foreningen er vært
ved kaffebord i Hjarup Kirkelade.
Arrangeres i samarbejde med Lo-
kalhistorisk Forening for Vamdrup-
egnen. Tilmelding senest 22. maj til
kiw@stofanet.dk eller 40 32 98 87.

Odense

25. april kl. 15.00. *Sanderum Sog-
negård, Sanderumvej 129, Odense*.
Foredraget 'Sønderjysk humor –
også for danskere' ved Sven-Erik
Ravn, tidl. redaktør for satiretids-
skriftet 'Æ Rummelpot'. Efterfølgen-
de generalforsamling med dagsor-
den ifølge vedtægterne. Pris: 70 kr.
(inkl. kaffebord).

25. maj kl. 14.00. *Højbyvej 23, Oden-
se*. Forårstur til Mindelunden med
oplæg ved Paul Georg Pedersen, fhv.
formand for Lokalhistorisk Arkiv i
Højby. Kaffe ved genforeningsstene-
ne i anlægget.

Sønderborg

19. april kl. 18.30. *Knøs Gård, Hør-
rup*. Generalforsamling samt under-
holdning ved duoen 'Drachmanns
Venner', der tager udgangspunkt i
digter og kunstmaler Holger Drach-
manns liv.

3. maj kl. 19.00. *Knøs Gård, Hørup*.
Foredraget "Emil Nolde" ved Hans
Christian Davidsen, kulturredaktør
ved Flensborg Avis og forfatter til
en bog om Emil Nolde. Tilmelding
til 23 70 90 55 eller [sonderborg@
graenseforeningen.dk](mailto:sonderborg@graenseforeningen.dk). Pris: Gratis
(ikke-medlemmer 50 kr.).

Tønder

22. maj kl. 18.00. *Klægager, Øste-
rende 13, Ballum*. 100-års fest for
Tønder Amts Grænseforening med
jubilæumsmiddag, fællessang ved
pianist Rasmus Skov Borring og
festtale ved Jens Andresen, fhv.
formand for Grænseforeningen.
Tilmelding senest 17. maj på 24 61 97
13. Pris: 100 kr. (ikke-medlemmer
250 kr.).

Vejle Vestereg

19. april kl. 10.00. *Sognehuset,
Kollerup Kirke, Hygumvej 68,
Jelling*. Formiddagscafé med fortæl-
linger om Sønderjylland og Sydsles-
vig. Tilmelding senest 14. april til
rykind@bbsyd.dk eller 40 26 54 89.

25. maj kl. 8.30. *Parkeringspladsen,
Bredsten Kirke, Kirkegade 5A,
Bredsten*. Udflugt i egne biler til
Sønderborg Slot langs Gendarm-
stien fra mindestenen i Kruså. Vi
spiser frokost på Restaurant Pro-
vidence, ser Broager Kirke og får
rundvisning på Sønderborg Slot.
Tilmelding senest 17. maj til
rykind@bbsyd.dk eller 40 26 54 89.
Pris: 300 kr.

Aabenraa

20. april kl. 19.30. *Billedsalen,
Folkehjem, Haderslevvej 7,
Aabenraa*. Foredraget 'Arkitekturen
i grænselandet 1910-30' ved Henrik
Gram, fhv. stadsarkitekt i Flens-
borg. Tilmelding senest 17. april til
jensovergaard49@gmail.com eller
40 10 81 42 (SMS). Pris: 100 kr.

5. maj kl. 8.30. *Fleggards P-plads,
Harrislee*. Heldagstur til det vestlige
Sydslesvig med stop ved koncen-
trationslejren Ladelund, Risum
Skole, Mikkelsen, der er center for
nordisk kunst og cricket, samt byen
Husum. Tilmelding senest 28. april

til jensovergaard49@gmail.com
eller 40 10 81 42 (SMS). Pris: 300 kr.

MIDTJYLLAND

Randers – Mariagerfjord

9. maj kl. 19.00. *Spentrup Sog-
negård, Hastrupvej 1, Spentrup*.
Filmvisning af 'Resten af livet', der
er instrueret af sønderjyske Frelle
Petersen. Filmen foregår på sønder-
jysk. Arrangeres i samarbejde med
Filmklubben i Spentrup Sognegård.
Pris: 40 kr. (inkl. kaffe).

5. juni kl. 15.00. *Sct. Clemens
Kirke, Parkboulevarden 15, Ran-
ders*. Grundlovsmøde med tale ved
Ingrid Ank, redaktør af Grundtvigsk
Tidende. Derudover fællessang og
kaffebord. Arrangeres i samarbejde
med Sct. Clemens Kirke.

11. juni kl. 8.00. *ALS-Bussen fra
Gasværksgrunden*. Udflugt til De
danske Årsmøder i Sydslesvig med
stop undervejs ved Frøslevlejrens
Museum. Taler, sang og musik
på Årsmødepladsen i Flensborg.
Middag på Den Gamle Grænseskro.
Tilmelding senest den 25. maj til
erik@keovergaard.dk eller 20 57 67
10. Pris: 500 kr.

Ringkøbing og Omegn

27. april kl. 19.00. *Rindum Kirke,
Isagervej 1, Ringkøbing*. Forårsmøde
i Rindum med andagt ved sogne-
præst Mogens Thams. Efterfølgende
nordisk fællessang nordisk fælles-
sang ved Simon Faber, nuværende
bestyrelsesformand for Sønderjyl-
lands Symfoniorkester og tidligere
dansk overborgmester i Flensborg.
Arrangeres i samarbejde med
Foreningen Norden og Grænsefor-
eningen for Skjern, Tarm og Vide-
bækne. Tilmelding senest den
21. april til [pmjohannsen@gmail.
com](mailto:pmjohannsen@gmail.com) eller 29 26 89 43. Pris: 120 kr.
(inkl. kaffe).

25. maj kl. 17.00. *Busafgang fra Mu-
seumspladsen, Ringkøbing*. Aftentur
til Hee med besøg i Hee Kirke ved
sognepræst Lars Christoffersen. På
turen serveres sandwich, drikkeva-

DET SKER I LOKALFORENINGERNE

rer og kaffe. Tilmelding senest 19. maj til pmjohannsen@gmail.com eller 29 26 89 43. Pris: 150 kr. (inkl. bus og traktement).

Skanderborg

17. april kl. 19.30. Kirkecentret, Skanderborg Kirke, Kirkebakken 10, Skanderborg. Generalforsamling og foredraget 'Skæbnehistorier og anekdoter fra Slotskirken' ved Jørgen Lorenzen, fhv. sognepræst.

14. juni. Opsamlingssted og tid følger. Udflugt til Sønderjylland med stop på Folkehjem, Knivsbjerg og Frøslevlejrens Museum. Tilmelding til 22 48 64 73.

Aarhus

24. april kl. 19.30. Salen, Ellevang Kirke, Jellebakken 42, Risskov. Billedforedraget 'Emil Nolde – hvordan kunne det ske?' ved Hans Christian Davidsen, kulturredaktør ved Flensborg Avis og forfatter til en bog om Emil Nolde. Tilmelding senest torsdagen forinden via aarhus@graenseforeningen.dk. Pris: 75 kr. (inkl. traktement).

16.-17. maj kl. 9.00. Afgang fra Musikhuset Aarhus, Thomas Jensens Allé 2, Aarhus. Udflugt til Sydslesvig med stop i Flensborg, Frederiksstad og Jaruplund Højskole. Turguide er historiker Christian Egander Skov. Arrangeres i samarbejde med FOF Aarhus. Pris: 1.800 kr. (enkeltværelse 1.900 kr.). Tilmelding til aarhus@graenseforeningen.dk.

NORDJYLLAND

Thy og Mors

19. maj kl. 10.00. Torvet, Nykøbing Mors. Foreningernes Dag i Nykøbing. Grænseforeningen for Thy og Mors er med på torvet i Nykøbing for at fortælle om Grænseforeningen, det danske mindretal og grænselandet.

9. juni kl. 18.00. Sydslesvig. Vi besøger De danske Årsmøder i Sydslesvig, der altid samler mange mennesker. Tilmelding senest 1. maj på

thy-mors@graenseforeningen.dk eller 20 21 79 64.

Vendsyssel

16. april kl. 12.00. Sognegården, Søndervråvej 11, Vrå. Generalforsamling og foredraget 'Et blik på det dansk-tyske forhold i midten af 2020'erne – fortid, nutid og fremtid' ved Lasse Rodewald, presse- og kulturchef ved Den Tyske Ambassade. Der serveres smørrebrød, øl og snaps. Pris: 50 kr.

14. maj kl. 14.00. Sognegården, Søndervråvej 11, Vrå. Foredraget 'Vi vræler stadig: Om tiden med ferieborn fra Tyskland' ved Bodil Thomsen.

Aalborg

24. april kl. 19.00. Vejgaard Bibliotek, Hadsundvej 35, Aalborg. Foredrag ved Hanne Sundin, direktør i Grænseforeningen, der vil fortælle om foreningens nye strategi og lokalforeningernes rolle. Efterfølgende generalforsamling med dagsorden ifølge vedtægterne.

22. maj kl. 19.00. Fokus Eventsal, Strandvejen 19, Aalborg. Foredraget 'Forelsket i Flensborg' ved Hans Christian Davidsen, kulturredaktør ved Flensborg Avis og forfatter til en bog om Flensborg. Arrangeres i samarbejde med Klub Fokus.

SJÆLLAND

Dianalund og Stenlille

26. april kl. 19.30. Degneparken, Dianalund. Fællessang fra højskolesangbogen ved Musik Kaj. Derefter generalforsamling med dagsorden ifølge vedtægterne. Efterfølgende er foreningen vært ved et lille traktement (ost og rødvin).

Lolland

25. maj. Opsamlingssteder og tider følger. Bustur til Ringsted og Sorø med stop ved Sct. Bendts Kirke, frokost i Parnashuset, sejltur på Sorø Sø og Sorø Klosterkirke. Arrangeres i samarbejde med Grænseforeningen Guldborgsund. Tilmelding

senest 15. maj til tiv65@hotmail.com eller 22 93 46 96. Pris: 300 kr. (ikke-medlemmer 400 kr.).

9.-11. juni. Opsamlingssteder og tider følger. Tredagstur med stop i Horsens, Limfjorden og Løgstør. Tilmelding til 50 22 67 00 eller zorba@mail.tele.dk. Pris: 3.200 kr. (enkeltværelse 3.400 kr.)

Næstvedegn

25. april kl. 19.00. Skt. Mortens Sognegård, Ostenfeldtsvej 18, Næstved. Foredraget 'Grænseforeningen før, nu og i fremtiden' ved foreningskonsulent Claus Jørn Jensen, der 1. april kan fejre sit 25-års jubilæum i foreningen.

Sorø

11. april kl. 19.00. Sorø Museum, Storgade 17, Sorø. Foredraget 'Vikinger og Hvider i Vestsjælland – og Slesvig' ved arkæolog og kulturhistorisk konsulent Lisbeth Pedersen. Arrangeres af Museumsforeningen i Sorø. Pris: 75 kr.

20. april kl. 19.00. Lokal 111, Værkerne, Frederiksvej 27, Sorø. Foredraget 'Hverdagsliv i grænselandet – et videoprojekt om mindretal' ved Alexander Leicht Rygaard, journalist på Grænseforeningens sekretariat. Efterfølgende generalforsamling med dagsorden ifølge vedtægterne. Der serveres ost og rødvin. Pris: Gratis (50 kr. ikke-medlemmer).

21. maj kl. 8.00. Se opsamlingssteder på hjemmesiden. Oplevelsestur til Sydslesvig med besøg i Egernfælde, Slesvig, Hattested, Isted Hede og CITTI PARK, Flensborg. Tilmelding til 30 11 51 43. Pris: 6.200 kr. (enkeltværelse 6.929 kr.)

HOVEDSTADEN

Københavns Vestegn

19. april kl. 19.00. Byhistorisk Hus, Hovedvejen 134, Glostrup. Generalforsamling med dagsorden ifølge vedtægterne.

Frederiksborg

3. maj kl. 19.00. Kedelhuset, Fredensvej 12B, Hillerød. Årskavalkade og generalforsamling. Efterfølgende generalforsamling med dagsorden ifølge vedtægterne. Pris: 30 kr. (inkl. kaffe og kage).

Skal jeres lokalforeningsarrangementer med i magasinet Grænsen?

Send materiale til
cjj@graenseforeningen.dk
Deadline: 12. maj 2023.
Udgivelse: 8. juni 2023.

Vær opmærksom på, at arrangementer, der optræder i kalenderen, kan være afholdt, når du modtager magasinet Grænsen, da distributionen strækker sig over fem dage.

Skal jeres lokalforening have trykt et lokalforeningsprogram?

Send materiale til
alr@graenseforeningen.dk
Deadline: 1. maj 2023.
Udgivelse: 12. juni 2023.
Husk at bruge arrangement-skabelonen, der kan findes på hjemmesiden.

Foto: Lars Salomonsen

Grænseforeningen holder Sendemandsmøde 2023

Grænseforeningen afholder sit årlige Sendemandsmøde i Vingsted Centret i Bredsten nær Vejle lørdag den 13. til søndag den 14. maj. I forbindelse med sendemandsmødet kan man opleve **Lars Malm**, der optræder med sange fra 'Menneske igen' (læs anmeldelse s. 24) og **René Rasmussen** fra Museum Sønderjylland (læs interview s. 7). Han fortæller om museet nye udstilling om sønderjyderne i Den Store Krig.

Læs mere om Sendemandsmødet og meld dig til på Grænseforeningens hjemmeside. Læs også i Grænseforeningens nyhedsbrev og følg med på Grænseforeningens sociale medier.

Grænseforeningen

Peder Skrams Gade 5, 2. sal
1054 København K
info@graenseforeningen.dk
tlf. 33 11 30 63

Protector: Hans Kongelige
Højhed Prins Joachim

Formand

Peter Skov-Jakobsen
pesj@km.dk

Direktør

Hanne Sundin
hs@graenseforeningen.dk
tlf. 21 28 82 84

Grænseforeningens formål

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Grænseforeningens vision

Erfaringerne fra det dansk-ty-ske grænseland er en væsentlig inspiration for sproglig og kulturel mangfoldighed i en verden under forandring.

Grænseforeningens værdier

Grænseforeningen er en vigtig folkelig basis for den danske stats støtte til det danske mindretal i Sydslesvig og er uafhængig af partipolitiske interesser.

Grænseforeningen mener og siger:

- Demokrati, ytringsfrihed og ligeværd gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Grænseforeningens bestyrelse

Formand: Peter Skov-Jakobsen, København

1. næstformand: Jørgen Bruun Christensen, Nykøbing Mors

2. næstformand: Else Tornbo, Sønderborg

Region Syddanmark

Per Grau Møller, Nr. Lyndelse
Kirsten Rykind-Eriksen,
Randbøldal
Else Tornbo, Sønderborg

Region Midtjylland

Horst-Werner Knüppel, Skjern
Karen Marie Ravn, Kjellerup

Region Nordjylland

Karsten Nørgaard Simonsen,
Aalborg
Jørgen Bruun Christensen,
Nykøbing Mors

Region Sjælland

Annemarie Brett Jakobsen,
Gadstrup
Ruth Villadsen, Sorø

Region Hovedstaden

Jan Uldal Niemann, Helsingør
Erling Rørdam, Hørsholm

Ressourcepersoner

Benedikte Marie Kaalund,
Roskilde
Axel Johnsen, Gråsten
Peter Bruhn Jepsen, Berlin

Grænseforeningen Ungdom

Jonas Kopf, Aarhus
Vera Petersen, Odense

GRÆNSEFORENINGEN
for en åben danskhed

Willy-August Linnemann er født i Harreslev i 1914. Han døde i 1985.

Sydslesvig hylder sin største forfatter

Af Alexander Leicht Rygaard

Den sydslesvigske forfatter Willy-August Linnemann har fået en mindeplade på Flensborghus

I 1950'erne gennemgår dansk litteratur en rivende udvikling. De mørke krigsår er forbi, og en række spirende forfattere, der i dag er blandt Danmarks mest anerkendte, markerer sig med væsentlige udgivelser. Karen Blixen udgiver 'Babettes gæstebud', Tove Ditlevsen skriver 'Kvindesind' og Leif Panduro og Klaus Rifbjerg debutterer med hhv. 'Rend mig i traditionerne' og 'Den kroniske uskyld'. Også Tom Kristensen, Peter Seeberg og Tage Skou-Hansen udkommer med store værker i det første efterkrigsårti.

I 1959 er det dog en helt anden – og for de fleste i dag helt ukendt – forfatter, der løber med opmærksomheden, da den store litteraturpris 'De Gyldne Laurbær' skal uddeles. Willi-August Linnemann, en sydslesvigske forfatter, der er vokset op i en forstad til Flensborg, vinder for udgivelsen 'Døden maa have en aarsag'. Året forinden har han som den første modtaget 'Søren Gyldendal-prisen', og med 'De Gyldne Laurbær' oveni er han for alvor blevet anerkendt af det litterære parnas i Danmark.

"Det er en gåde, at man aldrig har tænkt mere over at markere ham i Sydslesvig. Det har vi så nu fået rådet bod på", siger Jens A. Christiansen, generalsekretær i Sydslesvigsk Forening (SSF), der står bag en ny mindeplade, der hylder Linnemann.

Mindepladen blev afsløret den 9. februar af Jens A. Christiansen sammen med Annegret Friedrichsen på Flensborghus.

"Linnemann opfattede sig som sydslesviger, men også som en europæisk grænselandsfortæller. Han lader sine fortællinger udspille sig i et flersproget og flerkulturelt område, fordi det gør byen og området interessant, også for de eksistentielle overvejelser, han gør sig", siger Annegret Friedrichsen, der er medforfatter til bogen 'Lys over Linnemann' fra 2014.

Willy-August Linnemann fik sit genembrud som 44-årig med 'Bogen om det skjulte ansigt' fra 1958, der er første bind i hovedværket 'Europafortællinger' (1958-66), hvor også 'Døden maa have en aarsag' indgår. 🍷